

Задужбина Димитрија Стаменковића
Књига 6.

Ж. О. ДАЧИЌ

КАКО МОЈИ ЖИВЕ

[illegible]

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ“
ЛЕСНОВАЦ

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА
ЗАДУЖБИНА ДИМИТРИЈА СТАМЕНКОВИЋА
КЊИГА 6.

КАКО МОЈИ ЖИВЕ

ПРОСТЕ ПРИЧЕ
ИЗ ЖИВОТА НАШЕГА НАРОДА

ИСПРИЧАО
Ж. О. ДАЧИЋ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА БЕОГРАДА

Бр. 27.386

Струка 886-32

У БЕОГРАДУ

ИШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ИШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1912.

По тестаменту великога просветног добротвора Димитрија
Стаменковића све се књиге његове задужбине раздају народу
српском бесплатно.

ВЕЛИКИ ПРОСВЕТИТИ ДОБРОТВОР
ДИМИТРИЈЕ СТАМЕНКОВИЋ

БНП. ТРГОВАЦ БЕОГРАДСКИ
(1845—1899)

КАКО МОЈИ ЖИВЕ

— ПРОСТЕ ПРИЧЕ —

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION

НАПРАЋЕНО МУ НА КУЋУ

Мало је сеоских домаћина, као што је био Данило Анђелић. Најбоље њиве и најбујније ливаде биле су његове. Имао је свега доста. Само није био срећан са здрављем.

И он и његови вечито су куњали.

Лети је било још и које како. Мало оживе и добију лик. Али кад настане несрећна зима, они се прецеде, па у лицу дођу тамни, а у снази су изломљени, те су мало и личили на живе створове.

Па су се Данило и његова Марица још како тако и држали. Али с децом није било добро. А зађу у трећу или четврту годину, а она заковрну. Почне тако дете венути и слабити. Направи се као вејка. По неко добије и оне проклете сараџе по врату. И тек погледан, а оно из куће Данилове изнесе мртваца.

Марица је повезана више црном марамом, но другом. А Данило се пресамитно, па му и живот већ дојадио. Види, кућа ће му се раскопати, а он не може наћи лека и помоћи.

Шта све, сиромах, није радио! Трчао је бајалицама и врачарама, ишао по црквама и манастирима, тражио и скупо плаћао некакве записе, па све то ништа не користи.

Нико му није умео помоћи. Само би му тек по која врачара рекла:

— Напраћено ти на кућу. Ако не скинеш чини с куће, раскопаће ти се кућа.

Или би му друга рекла:

— Пију вас ноћнице! Него да потрчиш по женама, да потражиш помоћи.

А свака би се нудила да му помогне, само да јој добро плати.

Где год је чуо за картару, врачару или бајалицу, трчао им је и тражио помоћи. И опет му помоћи ни од куда није било.

Чује он тако за неку баба-Цвету. Зна, веле, као ни једна. Само разбаци кукурузна зрна, па ти из њих чита као из књиге. А све погоди. Само неће свакоме да врача и много тражи за своје враџбине.

Дигао се Данило њој. Понео јој комад слашине, читаву чабрицу смока, одвојно најбоље јагње. А Марица потрпала у торбу читав бошчалук: дугачку кошуљу од ћерћелије, чаране с лешим почарцима, двоје наглавке, дугачак пешкир свилом проткан и још неке ствари.

Узео Данило белеге, и свој и од жене и деце, упрегао коње у кола, потоварио дарове, па хајде баба-Цвети.

Баба-Цвета је примила дарове, али није хтела одмах врачати Данилу. Нису јој, вели, још дошли њени духови.

И Данило је чекао. Па је, чекајући да изађе пред врачару, о својој невољи причао свакоме: и који га је пита он који га није о томе припитувао.

Тако је и баба-Цвета сад све знала о Данилу и његовима. Сад јој је било лако да погађа, те поручи Данилу да јој дође.

Повади Данило белеге. Па баци уз њих баба-Цвети у крило и жут, небушен дукат, само да буде боље помоћи од врачања.

Она узме оне белеге и злато, све то метну у некакву криетину и смеша с кукурузним зрнима, па је дуго дувала и хукала па ону криу, говорећи неке нејасне речи.

На послетку отвори криу и разбаци она зрна себи у крило и поче казивати Данилу:

— Што да ти кријем? — Теби је, брате, набачено на кућу. Ето, моја зрна не лажу. Један црномањаст човек и једна смеђа жена то су урадили. Хоће кућу да ти затру.

И онда му узме редом казивати све оно, што је до мало час спримах Данило казивао људима, само да би себи олакшао, а што су неки од њих отишли и испричали баба-Цвети.

Рече му: и како су му се звали отац и мајка, и где су сахрањени, и колико му је деце помрло, и све што је могла упамтити од онога,

што су њој њени људи по казивању Данилову јавили.

Стао Данило као укопан. Чудн се, од куда да му све то погодн.

Пита њу Данило може ли му помоћи.

— Не жалим да платим, — каже јој. Нека ми оде пола имања. Само да имам с ким живети на оној другој половини.

Баба-Цвета се као мало устезала, али на послетку попусти и пристаде да му преврача, само ће, вели, требати много ствари за врачање.

— Не жали ти мене, — говори јој Данило. Само ти реци шта је потребно, и ја ћу то набавити, на макар за то ишао или слао људе и преко бела света.

Баба-Цвета му поручи да јој за младу петку донесе: неначету воду од девет извора, јаје од сасвим црне кокошке, једну свилену мараму, трубу платна и велики дукат ћошајлију. Она ће с тим стварима преврачати, и мора бити помоћи.

Данило се овеселио, на се опрости с баба-Цветом и одмах оде, да набави све што му је она казала.

Још у очи младе петке Данило је већ био код баба-Цвете.

Опет је био потрпао у кола и сланине, и брашна, и смока, и много које чега другога.

Баба Цвета је нешто бајала и врачала са оним стварима, на оне ствари задржа, да их, вели, закопа у незнан гроб, а Данилу даде

једну тиквицу с водом, да том водом попрска свуда по кући. А даде му и повесмо тежине и један воштани превлак, и нареди му да од оне тежине свуда око куће направи као гужву и оном свећицом то да потпали, па ће, вели, нечастиви изићи из његове куће.

Данило, радостан што је једном нашао лека и помоћи у својој невољи, лепо награди баба-Цвету и крете кући, да све лено површи, што му је она казала.

Одмах је ону воду из тиквице попрскао свуда по кући, а ону тежину развуче и опаса око куће и потпали свећицом, што му је баба-Цвета била дала.

У мало му и кућа не изгоре, јер се од тежине дохвати нека слама и лишће, те букну и захвати кошару, па поче ватра лизати и уз кућу. Да не пристиглоше комшије, да му помогну да ватру угаси, лепо оде кућа.

Али од врачарија баба-Цветиних не би ништа. Не прође ни шест недеља, а Данилу умре Ђојадин.

Остаде му само Миланца. Али и она стала као пупуњак. Као хлеба да не једе.

Данило се сад сасвим изгуби. Онемиле му посао; омрзе па имање и на све.

— Што ће ми пуста земља? — много би пута болно уздахнуо.

Па се поче и опијати. Мислио је, у пићу ће заборавити на своју невољу.

Многима у селу жао Данила. Али било је људи, који су се и радовали томе.

— Доста је, вала, било и његова газда-лука! — тек би по који рекао.

— Море, људи, маните се таква говора. — говорио им је чича-Сретен. Није Данило рђав човек. Многи је видео од њега вајде. Него, ето, натурила се несрећа на човека, па зло.

— Ја мислим, да је то неко проклетство, — објашњава Маринко. Мора да му је неко од старијих, отац или дед, што круино згрешио, па се, ето, сад то на млађима искаљује.

Сваки је тумачио Данилову несрећу на свој начин, а сваки би тек додао:

— Далеко било од нас!

Чича-Сретену жао Данила, па једнога дана, кад Данило није био пијан, поче с њим говор. Саветовао му је да потражи некога поп-Саву, у неком далеком селу, јер је поп Сава био на гласу са својих молитава.

Истина, поп-Сава неће свакоме и за свашта да чита молитве, а уз молитву увек по што год казује и учи. Али коме очита, помогне му, као руком да однесе болест или што друго.

Данило није чекао да му се ово два пута каже. Опет му се јави нада да ће и у његовој кући поћи на боље, те добро разабра о поп-Сави, опреми кола и оде право њему.

Само је непрестано ^{ПЕСНОВАН}страховао, одбиће га. Неће хтети да му освети кућу и прочита спасоносну молитву.

Кад дође у село поп-Савино, поче распитивати за попову кућу.

Људи су се као нишчуђавали. Зар има кога да не зна где је кућа њихова попе?

Одмах су познали да је Данило из далека. Одведоше га поповој кући.

Поп-Савина кућа била је одмах до цркве. Ту су у близу и школа, и црква, и попова кућа.

Већ по ономе, што је дотле био чуо о поп-Сави, Данило је замисљао да то није обичан човек, као други попови што су. А кад виде и чу с каквим поштовањем и поносом говоре о поп-Сави сами његови сељаци, који су с њим сваки дан, он још више поче веровати да је поп-Саву сâм Господ послао на земљу, да чини добро људима.

А поп-Сава и јесте и животом и радом много издвајао од осталих људи, па и од многих попова.

То се могло видети по свему. То је одмах опазно и Данило, чим је крочно у попово двориште.

И ако је тек било грануло пролеће, те је још свуда по пољу било пусто и мртво, у поп-Саве већ је било друкчије.

Напред, пред кућом, био је прво виноград, па после лепа градина с лејама за цвеће. Лоза још није била ни напуцала, а већ је била лепо

подигнута у чардаклије, и била је орезана и окопана. У градини се већ било почело зеленисти; калопер, рузмарин, селен, перуника и много друго цвеће већ је лелујало, кад ширне ветрић. А почели су избијати и лала, и зумбул, и зеленика, и жути шебој.

Причали су Данилу сељаци поп-Савиши, да је милина ућп у њихову цркву велике недеље, нарочито на Велики Петак. Тада попа просто заспе и часну трпезу и сву цркву жутим шебојем и другим раним цвећем из своје градине. те у цркви мирише као у рају.

Иза пошине куће пружили су се воћњаци, те се у средини дрвећа и лозе беласала пошнина кућа, као да је срезана од крунице сланика.

Поп-Саву је Данило застао у градини, међу копницама. Пословао је нешто око пчела.

Он га не смеде узнемиравати у послу, него стаде, заједно са својим пратиоцем, у крај, да причека, док попа сврши посао око пчела.

Али попа их опази, па остави копнице и приђе Данилу.

Овај, као ђачић, скиде капу, маши се попи руке, па онако гологлав стоји смирено пред њим и ћути.

Поп Сава се лепо поздрави с Данилом и његовим пратиоцем, натера Данила да метне капу на главу, и стаде га питати: ко је, шта је, одакле је и којим је добром дошао.

Данило се једва мало откравно, па казује попи о себи и својој невољи.

Кад помену како му се нечистиви уселио у кућу, па њему и његовима не да̂ да живе, попа се мало осмехну. Дође му да га упита како изгледа тај „нечистиви“, али се побоја да се Данило још више не сплете, те га остави на миру.

Окупио Данило попу да пође с њим, да му у кући освети водицу и прочита молитву. Да ако, вели, то што помогне.

Поп Сава мало поћута, па окупи питати Данила о кући: каква му је кућа, какви су и колики су прозори, како је кућа према сунцу окренута, чиме је патосана, и много шта друго.

Данило је све лепо казивао, а попа је само одмахивао главом и тек би по који пут више за себе проговорио:

— Хе, сироти људи! Не знају, па пате због незнања.

Пристаде поп-Сава да пође с Данилом у његово село, да му види кућу и, ако треба, да прочита молитву.

Данило већ почиње слутићи добро. Само му мало чудно, што му попа ништа не рече колико треба да спреми, да му плати за молитву.

Сутра дан сео попа с Данилом у кола и одоше Данилу у село.

И уз пут је попа разбипрао од Данила о његовој кући и реду у кући, и као да му се није допадало оно, што му је Данило причао.

Стигоше Даниловој кући.

Кућа је била велика, --- већа од поп-Саваине. Али се још с поља видело да у њој нема много реда.

Још док су ишли кроз дворинште, поп-Сава се нешто мрштио. А како и не би, кад је свуда по двориншту било брлога и шушња? Овде се испогачила стока, тамо су растурене огризине од пшенице и лисника, онде онет разбацана перутина од живине. Попа је морао рукама држати крајеве од хаљине, да се не би испрљао.

Уза саму кућу био је наслон за волове. А одмах иза тога наслона била је кочина за свиње. Све то није било чинићено од Бог те пита кад, па је заударало, да мора човек нос да зачуши.

Ту је био и бунар. Али се сантрач био већ срозао, па су талпине биле разбацане овде онде по глибу.

Одмах испод бунара била се отегла читава бара, те су се по њој брчкале пловке. А одатле је и стока пила, па је, прилазећи води, свуда около разгазила и раскаљала.

С друге стране куће, до самих прозора, дизале су се неке тополе, те су заклањале сунцу и светлости, да доцру у собу.

Уђоше у кућу. Данило је ишао напред, а попа за њим. Прво су прошли кроз кујну. Али је у њој било мрачно као у подруму, те се није могло ништа видети. Само је баздило на расо и покварени сок од белог смока.

Из кујне су ушли у собу. Ту је било нешто мало видније, по што је било у кујни, те се како тако могло видети где је што.

У соби није било готово никаква наменштаја. Него је у једноме крају био разанет разбој, у који, видело се по праници на брдилма, није давно ткаља улазила. У другоме крају била је прострта асура, а на њој је стењало дете. А крај њега је седела и плакала мајка му.

То је била Марица Данилова и дете му, — једино још, које му је остало од толике деце.

Марица се подиже и приђе пону руци, али јој он не даде руке, него стао, па унезверено гледа по соби. Чисто није могао да верује ономе што око себе види.

На соби су била два прозора, мала, узана. На су и они били без стакла, облепљени хартијом пенџерлијом. Соба није била патосана, те су по поду били читави бурумци од блата. Дуварови, како су били први пут окречени, тако су и остали, и били су све почађали и пожутели.

И ако је на пољу било већ мало отоплило, у плеханој пећи, која је била у соби, буктала је ватра, те је у соби било као у амаму. А поред саме пећи била је нека квочка с пилићима.

У соби је задисало на мемлу и на непроветрено.

Поп-Сава хтеде још остати у соби и видети дете, које се сад беше мало утишало, али које је, видело се, лежало болно преболно. Али

није могао више издржати. Поче га нешто гушити, и у мало што не паде.

Он се како тако дотетура до врата, па кроз кујну готово излете на поље.

Ту тек мало одахну. Али му је опет ту досађивао онај задах од свињске кочине, те пође онамо ка млеку, само да је даље од свињца.

Данило је ишао за њим и само је ћутао. До душе, упитао би попу, да му каже има ли му помоћи, али није знао како да почне.

Поп Сава поче први:

— По Богу, брате, како овде живите?

Данило је мислио, да се и сâм попа уверио, како му је на кућу напућено, па је кршио руке и говорио:

— Ето, дунмани моји, проклети да су, раскопаше ми кућу. Напратили ме нечастиве у кућу, па и ја и моји пропадохмо.

Попа је више за себе говорио:

— Нечастиви! Напућено му на кућу!..

Данило се мало осмели, па поче припитивати:

— А много ли их има у кући?

— Чегат? — упита попа.

— Па... нечастивих... — одговори Данило.

— А, њих? — осмехну се попа. Пуно их је, брате, и у кући и око куће.

Опет ућуташе.

Попа се наслонио на једну гредицу, па гледа по дворишту и само се вајка:

— Е, е, е....

Данило је ћутао неко време, па опет поче говорити попи:

— Па, господине попо, да прочиташ молитву?

— А зашто? — као трже се попа.

— Па да одагнамо нечастиве, — боја-жљиво је додавао Данило.

Попа се јетко осмехну и поче, више за себе:

— Да одагнамо нечастиве? Да их одагнамо молитвама?

Па се окрете Данилу:

— Е, мој брате хришћанине. Много је овде код тебе нечастивих. Ту моја молитва не помаже. Ту ваља друго нешто радити...

Данило и не сачека, да попа доврши, него се одмах утаче у реч и поче молити:

— Говори, отац да си ми. Реци шта да чиним, да се спасемо. Реци само, — све ћу учинити. Не жалим да потрошим. Говори има ли помоћи, па да испразним и торове и амбаре, да продам све имање, да останем без нечега, само да ја и моји будемо здрави. Надничћу код других, па ћемо се хранити хлебом.

— Не мора ниш имање, — вели попа Данилу. Можеш се ти помоћи, а и да сачуваш имање и да ти остану пун и торови и амбари.

И онда узе говорити Данилу шта све треба да уради у кући и око куће, па да се њему и његовима поврати здравље.

Говорио му је: Да избије и на кујни и на соби још прозора, а она два на соби да прошири, и на прозоре да уметне стаклета. Да под из собе за читав ашов прекона и ону земљу да избаци на поље, па после да насне сувим, чистим песком и да удари под од дасака. Дуварове да саструже и да их неколико пута окречи, и после сваке године да кречи бар три четири пута. Из собе да избаци плехану пећ и да направи земљану, од цренова и цигала. Да у собу унесе кревет и са својима да спава у чистој постели, која се мора свакога јутра претресати и наместити. Да из собе избаци квочку с пилићима. Да у соби, где са својима спава, не сунни ни обојке, нити што друго. Да посече оне тополе, што су се надвисиле над кућу. Да што чешће отвара прозоре и врата на кући, нарочито на соби у којој спавају, а зими и дању бораве, те да се све то добро изветри. Да из кујне избаци и кацу с куцусом и чабрице са смоком. Да свињац измести далеко од куће. Да паслон за стоку премести тамо код коша. Да бунар оправн и да намести капак на сантрачу, а ону локву код бунара да заспе чистом земљом и шљунком. Да свуда око куће почисти и да не дâ више марви да иде око куће, те ба-лега где стигне.

Чуди се Данило свему томе. То исто пре му је и учитељ говорио. И не могаде отрпети, него ушта попу: да ли је потребно да баш све то уради, па да му нечастиви оду из куће.

Поп-Сава се мало и љутну, па му рече:

— Мора се, брате, све то површити, ако желиш да са својима будеш жив и здрав. Јер су ти нечастиви, од којих страдаш ти и твоји, у нечистоти и гаду, у мраку и смраду.

Хоће Данило да угости попу, и посла за неку Станију, онде у суседству, да дође и спреми ручак. Али поца за то неће ни да чује. Не може, вели, више да остане ту, док је толико нечастивих.

Па оде учитељу, онде у селу, с ким се још раније познавао, и код њега се мало прихвати јелом.

Ту је мало прекорео учитеља, што није био навалио на Данила, да мало уреди своју кућу. Имућан човек, а у кући живи као нико његов!

Бад му учитељ рече да је више пута говорио Данилу, да удеси друкчије у кући и око куће, и да га овај није хтео послушати, поп-Сава се као покаја и што је долазио Данилу. Мислио је, неће ни њега послушати.

Али Данило је послушао поп-Саву.

Одмах, како је испратио попу, почео је с неким оданде из села растребљивати и чистити онде око куће. А како мало отопли, он погодн мајсторе, те површише све оно, што му је поца био наредно.

Чуде се људи онде у селу, шта то би Данилу. Али он преглао, па ни за длаку не одступа од онога, што му је поца казао.

Некако око Спасова дне диже се Данило опет поп-Сави. Зове га, да му освети кућу.

Поп-Сава се као нећка. Не верује да је Данило урадио све оно, што му је казао да површи у кући и око куће.

Напослетку пристаде да оде опет Данилу. Али још сумња, да ли је овај донета мало уредно своју кућу.

И сâм поп-Сава зачуди се, кад дође Данилу у кућу. Није могао куће познати. Све је било оправљено и уређено. А у кући је видно и чисто.

И Марица је сад друкчија. Чисто је одевена. Па и у лицу је ведрија. А и оно дете сад је мало оживело.

Попа кроћи свуд по кући боспоком и водњом. Па Данилу и Марици чита на дуго и на широко: како треба држати кућу, па да они, који у кући живе, буду здрави и задовољни.

Данило, радостан што се опростио зла, које је годинама тиштало и њега и његове, спремно праву част за поп-Саву. А позвао и учитеља и друге угледније људе одаџде из села.

Попа је и за ручком говорио о чистоти и реду у кући.

Говорио им је: како нема напрате, нити који коме може што набацити на кућу. Али да човек донета има невидљивих душмана, који му доносе болест и превремену смрт, и да су то оне ситне кујне клице, од којих произлазе разне болести. А те кујне клице налазе се и развијају

тамо, где је нечистота и куда не допире светлост и сунце.

Данило је од тада живео и управљао се у кући тачно по ономе, како му је поп-Сава био наредно. И у његовој кући више се за болест није знало. Али он није веровао, да је то због тога, што му је сада други ред у кући и што са својима разумно живи. Него је мислио, да је свему томе узрок поп-Савина молитва.

А и његови сељаци у то су веровали.

ДА ЈОЈ СЕ ДЕТЕ НЕ МУЧИ

Зареди једне године гушобоља у нашем селу, па ојадн. Ретка је била кућа, у којој је било мале деце, а да није била у црно завијена. Свуда се по селу само запевка разлагала.

Али је Радоје Милосављевић највише упамтио ту несрећну редњу. За не пуну недељу дана четири је детета изгубио. Од пуне куће деце остаде му само мала Радојка. Па и она једва оста жива.

Хтеде Радоје да избежуми од жалости. А већ сви су се чудили његовој Станији, како и оста жена жива и у памети. Толику жалост мучно је поднети.

Станија и Радоје више нису ни имали деце, па су у Радојку гледали као у очи. И дан и ноћ лебдели су над њом.

Колико пута тако Станија, кад остане сама у кући, стане пред икону Светога Ђорђа, па готово нариче:

— Свети Ђорђе, крсно име наше, сачувај и помози. Не дај да ми Радојки буде што год. Остави ми бар то једно дете.

Радоје је био доста пмућан човек. Није, истина, много преливало, али није трпео ни оскудицу. Било је и у кошу, и у обору, и у подруму. И живео је са својима лепо. Али сâм је мало радио у пољу. А није давао ни Станији да ради. Него је давао имање на наполицу.

Станији ово није било право.

— Што тако радиш? — замерала је мужу. Зашто да се други шири по нашем имању, кад можемо сами све урадити?

— Не говори, жено, тако, — бранио се Радоје. Није то више за нас. За нас двоје и за дете имамо доста. Нећу да се мучимо. Гледај ти дете. Њему само да не буде што. А све друго лако је.

И обоје су се свили око онога детета, па га нису испуштали из очију. Непрестано су с њим и око њега. Па га готово не пуштају из руку.

Много пута тако и ноћу, кад се мала Радојка ушмићка и заспи, стоје над њом, па гледају како спава. А по некад се Станија и нагне над њу, да чује како дише. Учини јој се тако по некад, као да се затајила, па јој се ноге одсеку.

Тако је расла Радојка.

Кад је већ мало одвркла, поче се прихватати посла.

Једном тако отишла Станија, да пришне говеда у ливади, а Радојка отишла у градину, која је била ту одмах уз кућу, узела мотичицу, па сав боб опрашила. Кад се врати Станија, па не нађе Радојке у кући, шта није помислила. Одмах је поче нешто давити у грудима, и једва дотетура до бунара и поче завиривати над сантрачем, а удари у праву запевку. Док јој се тек јави Радојка из градине.

Станији па мах лакну у грудима, па као каква младуница потрча у градину. Кад виде Радојку шта тамо ради, истрже јој љутило мотику из руку, и поче је корети:

— Шта то радиш? Није то за тебе. *Не дам ја да ми се дете мучи.*

Молила је Радојка мајку, да јој остави мотику. Говорила јој је, како њој то није тешко, и како њене вршњакиње већ иду на њиву и терају редове барабар са одраслим људима. Али Станија ни да чује, него запитачила па једно, те једно:

— Не дам да ми се дете мучи. Друге могу. Нека их, нека раде. Али ти нећеш радити. Ја тебе једну имам, па што да ми се мучиш?

И тако је после увек било. Кад год је Радојка хтела да се прихвати каквог посла у кући, или око стоке, или онде у воћњаку, или градини, мати јој је бранила, и увек је понављала оно њено:

— Не дам да ми се дете мучи.

Па такав је био и Радоје. И он је брањено Радојки да ма шта ради.

— Нећу да те видим у раду, — говорио је Радојки. Седи. Имам, хвала Богу, толико, да имамо откуда лено живети. Не мораш се ти мучити.

А Радојку је опет срце вукло да ради, да пзиће на њиву, на ливаду, на реку, да, као и њене вршњакње, сеје, праше, копа, купи сено, жање, пере рубље.

Колико је пута тако отплакала, кад чује како девојке на реци перу рубље и певају, или кад тако с вечери чује, да се коначи или жетеоци враћају с њиве, па се надмећу у песми. Зажали што није с њима. Али шта може, кад је отац и мајка готово и не пуштају из куће и од себе? И кад и пође куда, пође као у сватове: обучена и накићена.

Тако је расла Радојка.

Године су учиниле своје. Од девојчурка нарасте права девојка. Али оста некако ситна, прољава.

Њене вршњакње као да су негде на другоме месту расле: порасле, крупне, снажне, кад иду, земља се под њима угиба. А она као хлеба да не једе: једва јој се душа држи. Да потрчи, мислиш, строшила би се. Па још увек кењкава и кисела.

Станија и Радоје баш брину за њу. Све им нека летка око срца. Па већ гледају у њу

као у мало воде на длану. И на себе су забравили, забаталили су се обоје, само у њу гледају.

Шта јој не купују и не допосе. Обучена је као права варошка. За јело јој спремају све што се може замислити. И опет ништа, па ништа. Њој се одбило јело, хаљинама се не радује. И из дан у дана вене.

Поче се Радојкина врст и удавати. Јана Станкова, Петрија Милојева, Ружница Обрадова, Лепосава Глишина и толике друге позудаваше се.

Време је, да и Радојка оде у своју кућу. Али Радоје и Станија не смеју на то ни помислити. Како да се одвоје од детета?

Јави се тако по нека прилика. Дођу и разбирају за девојку. Али Станија одбија све од реда:

— Није ми девојка још за удају. Нека је, нека причека. Има где живети.

И већ је говорила да је неће ни удавати, ако не нађу зета, да им дође у кућу.

Прођоше година, две. Радојка оста још неудата. Још никако да се јави добра прилика.

До душе, било је просијалаца. Многима је замицало око за лено имање Радојево. Али нико није хтео да дође девојци у кућу, да се назове призетко. Сваки, па и онај најспро-манији, хтео је да има *своју кућу*, да буде *свој* домаћин, а не да му Станија господари и заповеда.

Радојка већ није била више тако млада. Већ се и млађе од ње поудаваше. А њене врпњакније већ за собом воде по троје и четворо деце. Њој је било тешко више девовати. Желела је и она, да једном почне на свој начин кућити кућу. И из дана у дан било јој је све теже девовати.

Као за пакост, сад су се све ређе јављали просиоци. Многи су већ били одбијени, па се већ мало који и усуђивао да заште Радојку.

Али девојачкога села још нема. Једнога дана јави се и Радојки прилика.

Милена из Добродола хоће да жени најмлађега сина. Вратио се из војске, па хоће да га свеже за кућу, те му тражи ваљану девојку. Многе је девојке гледала, али јој се некако ни једна није свиђала: или није из добре куће, или је много слободна, или тако нешто.

Радојку је видела у сватовима код Миленка Перића и допаде јој се. Видела ју је, истина, много накићену и паћонђану. Али јој се свиђала њена мирноћа.

— Ова ће бити добра за нашу кућу, — говорила је она својим снајама. А оне су јој одобравале, и ако се нису слагале са свекрвом у избору. Знате, свекрва је, а глава је у кући, па ко ће јој рећи противно?

А и Милану Миленину допала се Радојка, па кад му помену мати за њу, он пристаде без речи.

Посла Милена човека Радоју и Станију да пита за девојку. Станија ни да опекали. Зар да пушта дете од себе, и то чак у друго село? Не да она то. Па још да оде у задружну кућу, где је пуно народа, где и мушко и женско мора добро запети? Аја, не да она да јој се дете мучи.

Али кад Радоје павали, а и Радојка одлучно рече да више неће девовати и чекати да седе плете, попусти и Станија, и Радоје оде у Добродо, да види кућу Миленину и да свадбу уговара.

Чу се да је Милена испросила Радојку за свога Милана, па многима није право.

— Пограбила се за имање Радојево, — говорили су. Као да јој је мало имања Јанкова, што је и њој и синовима јој оставио!

Многи су јој долазили и манисали девојци:

— Бога ти, Милена, шта ти би, да испросиш Радојку? Зар код толиких девојака не нађе боље? А у твоју кућу свака би се пограбила.

Али Милена ни мукајет на све те разговоре.

— Не брините ви моју бригу, — говорила им је. Кад сам умела изабрати добре снаје за своја старија три сина, нећу се, белп, ни овде преварити. Нисам ја душманин своме мезимцу.

— Мазна је, — рече јој једном најстарија снаја.

— И ако је, — готово се осече на њу Милена. Имала је где, па се и мазила. Али

ће она бити добра кућаница. Моје ме око никад до сада није преварило, па неће ни сада.

Уговорили су и за свадбу.

Што се тај дан више ближио, Станија је све брижнија. Све се боји, намучиће јој се дете у туђој кући.

Искупиле се девојке у Радојевој кући: спремају дарове, месе погаче и раде друге послове, па певају, да цела мала одјекује. С њима је и Радојка. И она послује, па и она пева. Весела је, чисто је не бисте познали. А то баш Станију и чуди. Никад јој Радојка није била таква. Па јој и мило и жао.

— Боже мој, — мисли Станија, — што ти је Бог казао! Иде у *своју* кућу. Иде да ради и да се мучи, и опет је весела. Бадава, тако је речено.

Па се почиње кравити и сама.

Дође и тај дан, да Радојка оде у своју кућу. Стигоше сватови. Радоје добар домаћин, Миленина кућа и богата и знатна, па много сватова.

Изведоше девојку. Она весела, као да се радује што ће се растати од оца и мајке, а Станија као убијена. Само плаче. Па мало мало, а она тек изазове на страну Милана, па га љуби и чисто моли:

— Сине, чувај ми Радојку. Не дај јој да претрже у раду, да ми се дете мучи... Није ми она то научила.

— Море, не брини, — теши је Милан, а готово и не мисли на оно, што му Станија говори.

Одведеше Радојку.

Станија оста да запева, као да јој је, не дај, Боже, умрла Радојка.

И Радоју није лако, али стегао срце, па утишава жену:

— Шта си, Бога ти, ударила у кукњаву? Као да није отишла у своју кућу. Умири се. Било је што је морало бити. Ми је и писмо чували и гајили, да код нас седе плете. Зар твоја мајка тебе није чувала и подизала? Па, ето, оставила си је и дошла у своју кућу.

— Јаој, моје слатко дете! — Зајеча Станија, па се поклопи на кревет.

Једва ју је после Радоје умирио.

Сврши се свадба Радојкина.

Пуна три дана јело се и пило до миле воље. Милена жени свога мезимца. Ко зна хоће ли дочекати да жени унуке, па је хтела да се прича о весељу у њеној кући. А, Бога ми, и причаће се. Нико није отишао ненахрањен и ненапојен.

Радојки необично у новој кући. Кућа пуна народа. Али нико не седи докон, него је као у кошници: сваки је по цели дан у послу. Само Радојки још не дају посла. Тако је наредила Милена. Јетрвама Радојкиним није то право. Али која сме и речи проговорити, кад је све-крва тако одредила?

Радојка се окреће по пуној кући. Али јој се не седи без посла, него сама тражи да што уради.

Спасенији, најстаријој јетрви, био ред да кува и меси, и она је непрестано у послу: час преће хлеб, час је око ватришта, те надгледа лонце. Радојка је непрестано уз њу: гледа је како и шта ради, па јој помаже, колико уме и може.

— Нека, нека, немој ти! — као одбија је Спасенија.

Али Радојка се опет свила око ње, па јој или просеје брашно, или потакне ватру, или очисти и исече лук за запришку.

А право је чудо, како је брзо свикла све то.

Милена све то види, а чини се да не види. А мило јој, Боже, мило.

— Није Милену њено око до сада преварило, — говори она за себе. Неће, вала, ни сада. Биће мени Радојка права радост у кући.

Из дана у дан Радојка се све више привикавала послу. Па само трчи од једне јетрве другој: једној помаже у кући, другој око стоке, трећој да намири децу. А све јој некако иде од руке.

Мило то јетрвама Радојкиним. А мило, Бога ми, и њој. Некако јој сад све друкчије. Нема то као пре, да је мрзовољна, да је све око ње једи. Него као да се све око ње смеши. Нешто јој је пуно у грудима, па кад тако остане сама, а она и попева, — истина тихо,

јер је срамота, али јој пуно срце, па не може, а да не пусти песму од себе.

Па јој сад и јело слатко, и сан угодан. Кад буде у вече, радује се ноћи, да се одмори; а кад буде зором, радује се светлости и новом дану, јер јој је све то доносило нов живот и нову радост.

Мало по мало па се и она свиче свима пословима у кући, па је по цели дан у раду. А увек је весела. Све јој се мили.

Милена је по некад гледа тако из прикрајка како ради, па је сва срећна. Често не може да се уздржи, него јој приђе, дохвати је обема рукама за главу, па је љуби и теча јој од милоште. А Радојки и зазор од свекрве, а и радосна је.

А и јетрве јој сад су друкчије према њој. Истински јој угађају.

Колико пута тако Радојка, кад остане сама, замисли се, па јој мисли лете далеко у прошлост. Сети се свога детињства и девовања, Па се чуди како је могла провести толике године у доколици, у нераду, кад су живот и уживање само у корисноме раду.

Ближио се Свети Никола, крсно име Миленине куће.

Сви се у кући радују томе дану. Али Радојка просто не може да дочека тај дан. Некако јој дани миле као мрави. Да јој је да час пре то време пројурн, па да осване светац.

Зар се не сећате, зашто се толико радује Светоме Николи? — Долазе јој отац и мати у госте. А откада их није видела! Па јој је још свекрва оставила, да се она сама побрине како ће дочекати госте о креноме имену. И ако је најмлађа, она ће наређивати шта ће се све умесити и уготовити за толике званице.

Већ на неколико дана пред Светога Никољу у кући се ради и спрема. Тресе се, риба се, месо се. Све су Миленине снаје у послу, а свака је радосна, јер ће им свима доћи по који од рода.

Још у очи Светога Николе крчкали су многи лонци око огњишта, а цврчао је зејтин у тигањима за запршке. Спремали су вечеру, јер су се многим званицама надали да им дођу на навече.

Било је око заранака, кад пси јако залајаше. Милена је била баш у гостинској соби. Намештала је китице босиља по погачама и кнсељацима, који су били већ размештени по дугачкоме столу. Утрча Данило, средњи јој син, и готово викну:

— Најо, пријатељ Радоје!

Миленин удари пламен уз образе. Зарадовала се оцу и мајци Радојкиној. Само зглади руком косе и намаче још више на чело мараму, којом се била повезала, па похита пред госте.

Радоје је већ био утерао кочије у дворште, па су се таман скидали он и Станицја из кола, а Милена пред њих:

— Добро ми дошли, пријатељи моји мили!
Па се стаде здравити с њима. А са Станијом се више пута пољубила.

Станији угодно, што је прија овако срдечно дочекује. Али све некако извија главом, гледа око себе, тражи очима своје дете.

Опази то Милена, па ће почети весело:

— Гле, мене маторе, окупила сам моју прију, а она би да што пре види Радојку. Сад ће она.

Па се окрете кући:

— Брзо зовите Радојку! Ево нам најдражих гостију. А, што ће се обрадовати моја милосница!

Радојка на мах изиђе из куће, па, засуканих лактова, онако како је пословала око огњишта, а сва зајанурена у лицу, похита у дворште. Али јој ноге некако клецају, па се све саплиће.

За тренут ока Радојка је била мајци око врата.

Љуби је Станија, па већ не зна шта ће од радости. А сва омусала од суза.

— Чедо моје, срце моје! Како си ми, јес ли жива и здрава? — пита је, а не може да верује својим очима. Јер се Радојка и раскрупњала и наједрала, да и не наличи на ону Радојку, каква је била, док је девојком била у оца и мајке.

Једва дође на Радоја ред, да се поздрави са својим дететом.

А и он се чуди своме детету: окрупњала, румена у лицу, а расположена и весела. Као да шије то оно његово дете, што је само кењ-кало и увек било зловољно.

И њему ударише сузе на очи.

А већ Милени вртају сузе као и Станији.

Почеше стизати и остале званице.

Сви поседаше у гостинској соби, за пуном совром. Милена посади Радоја у зачеље, а после се поређаше сви остали по реду и старешинству. Пошто окадише, помолеше се Богу и пре-секоше колач, који се нарочито меси за навече, отпоче гозба.

Око стола служе Милена и Радојка. Сама је Милена тако хтела.

Сви паваљују на Милену, да седне. Али она ни да чује.

— Пустите ви мене, — бранила се она. Свети Никола је крсно име моје куће. Хоћу да послужим нашем светитељу као што до-ликује.

И послужила му је.

И јело и пиће приносили су столу, а она је с Радојком све то лепо износила пред госте и нудила их да се прихвате и почасте.

Станија једе, али јој нешто залогаји заостају. Па нити што види, нити што чује, него само прати очима Радојку. А она, као веверица, само поскакује, на где њена свекрва оком ту она скоком.

Милена само тек прошапће:

— Примајни, рано, рибе с пилавом чича Тиосаву.

А она се у час створи иза чича-Тиосава и пудн га тако лепо, да овај, и ако је већ сит, не може да се одбрани, него се служи.

Радосна је Милена, што су јој гости расположени, а Радојки већ хоће да искочи срце од радости: и што су јој отац и мати ту, и што је свекрва овако добра према њој, па се готово припила уз Милену.

Отпоче и поздрављање.

Али и ту Милена није остала постидна. И ако је женска глава, она опет осоколи. Наздравн свима гостима, али нарочито Радоју и Станији.

— Сâм Господ ме је упутно, да потражим вашу кућу и да за свога мезимца запросим ваше дете, — тако је китила она. Хвала вам, што ми моју Радојку подигосте и одгајисте и што ми посласте анђела у кућу. И да сам је родила, не би ми била боља.

Па се окрете Радојки, па је пред свима пољуби и у један и у други образ, који су се сијали од задовољства и од среће.

Многима ударише сузе на очи. А већ Станија је плакала као дете.

Чак су и јетрве Радојкине у кујни сузиле и кроз сузе једна другој дошаптавале:

— Наја пољубила Радојку пред свима.

У неко доба ноћи почеше устајати од совре. Они оданде из села одоше својим кућама, а званице из других места остадоше ту, да пре-ноће. А свакоме је била спрењена постеља.

Радоје и Станија одоше у вајат Радојки.

Радоје је брзо заспао. Али Станија није ни тренула. Непрестано је разговарала са својом јединицом. Питала је те за ово, те за оно. А Радојка, сва срећна, све је лено мајци објашњавала.

Чуди се Станија, како се Радојка отргла, па сад нити болова, нити је јетка, а толики посао на њу навално, толико се мучи. Али Радојка јој лено одговори:

— Е, моја дадо, — тако је Радојка звала мајку, — ти се томе чудиш само зато, што непрестано мислиш да је мука у раду. Али није тако. Рад није никаква мука. Рад је задовољство и срећа. У раду човеку слатко време прође; у раду се слатко и једе и спава. Рад је оно, што човека држи. Док сам живела у беспослици, мени се ништа није мило. Само сам чамила. А сад се радујем животу. Све ме весели. С вечера радујем се ноћи, да се одморим. Зором радујем се дану, да се сита на-радим. Живот је у раду.

Три дана су остали Радоје и Станија у гостима. Хтели су раније ићи, али их Милена није пуштала. Свуда их је довела, све им је

показала. И они су се дивили ономе лепоме реду, који су свуда видели.

Напоследку пођоше. Сва одрасла чељад изишла, да испрати Радоја и Станију.

Њима тешко што се растају од свога детета. Али им се опет разгађује у срцу, кад погледају Радојку онако здраву и веселу.

Већ се праштају.

Радоје се поздравља с Миленом.

— Хвала ти, пријо, на дочеку и љубави. Много ти хвала. Али ти највише хвала, што ми ово уради с дететом. Ја сам је родно и очувао. Али је нисам умео одгајити како ваља. Хтео сам да ми је задовољна и срећна, али нисам знао у чему је права срећа. Зато је у мене била и незадовољна и несрећна. А ти си је учинила срећном, јер си знала у чему је права срећа.

И Станија се са свима лепо поздравила, а нарочито с Радојком, Миленом и Радојкиним Миланом. Али сад више није молила ни Милену ни Милана, да јој Радојку приштеде од рада, да јој се дете не мучи. Јер је и сама видела, да рад није мука, него да се само у корисноме раду и може наћи право задовољство и истинска срећа.

НИЈЕ ПОЗНАО СВОЈЕ СЕЛО

Још дететом је Ранко отишао из села.

Оца није био ни упамтио. А и мати му умре некако убрзо, пошто беше изучио оно мало школе у селу, и он шта је знао друго, него да оде у оближњу варош и да се погоди у каквога домаћина, да му служи.

А и шта је могао друго да ради? Није могао остати самосам у кући. Истина, имао је родбине и по оцу и по мајци, могао се прибити у кога од њих. Али нигде нема хлеба тек онако. И у њих би морао радити готово као слуга. „Па, — мислио је Ранко, — кад већ морам служити, нека служим бар тамо, где ћу нешто и научити“.

До душе, није му било лако растати се од села, оставити кућу, која му је дотле била читава царевина, па штурнути у туђ свет. Али што се мора, мора.

Једнога дана био је на гробљу и сит се исплакао на мајчину гробу; обишао је сва она места, где се дететом, као чобанче, играо с децом,

ца је пољубио кућни довратак, метнуо у торбицу комадић проје, што му га беше дала ујна Даница, и оно мало преобука, што их је имао, па се упути друмом у варош.

Није му било тако мучно наћи службу. Био је већ прилично одрастао, а био је окретан и здрав, те одмах нађе себи место, чим се јави у дућан газда-Миловану.

У дућану се био десно сâм Милован, и Ранко се с њим угоди да у њега служи: добиваће храну и опанке, а даваће му што год и од одела; а Ранко ће слушати и код куће и у дућану. Ако за три године оварише мало трговину, задржаће га Милован у служби, и то баш у дућану, а одредиће му и плату.

Ранко је био кремен дете. Био је руку чистих као злато, а вредан као кртица, те је за кратко време био и у кући и у дућану газда-Миловану права десна рука.

Време је пролазило.

Ранко је био већ одвркао. Посао је био свикао као мало који пре њега, и убрзо је постао калфа-Ранко.

Другови су му завидели. Али сâм Ранко није био задовољан собом. Све је желео да нешто више научи и зна.

У вече, а недељом по некада и преко дана, кад год је имао времена, читао је: књиге, новине, — све што му дође до руку. Из тих књига и новина видео је, како други свет живи,

па зажеље да и својим очима види тај живот, о коме је само сањао.

И из дана у дан њега је све више освајала жеља, да се отисне у свет; да отиде далеко, далеко, и да тамо живи.

Кад би о Ђурђевоу дану, он затражи рачун од газда-Милована и рече му да ће у свет.

Газда-Миловану би као да га је неко изненада лупно каквом дебелом држаљцом по глави. Зар да остане без Ранка? Па он му је у дућану био све.

Стаде га одвраћати и говорити му, како ће погрешити, ако напусти службу. У томе великоме свету мучно је живети. Треба човек много да има, много да зна, па да може које-како животарити. Него нека он остане где је. Па ће временом и сâм бити свој човек. Док само одслужи војску, одвешће њега газда-Милован у Београд, препоручиће га тамо код трговаца и отвориће му дућан. А ако жели, примиће га и за ортака.

Али Ранко све то као и да не слуша. Навалио да иде, па не попусти.

Газда-Милован није имао куд, него му исплати све што је дотле био заслужио, и Ранко се поздрави с њим, па крете у свет.

Чудни смо ти ми, људи. Мучно се одвајамо од свог огњишта, из своје околине, где смо одрасли, где смо стекли познанике и пријатеље. Али кад се већ неко осмели и оде у туђ свет, он

се после мучно скраси на једноме месту, него лети, као лентирак, из места у место.

И Ранко није остао на једноме месту. Него је ишао из места у место, из града у град, из земље у земљу. Лаћао се многих послова, па их је и напуштао, и тражио нов посао.

Тако је видео многе народе, обилазио многе земље, изучио многе језике.

И ко зна докле би тако лутао, да се у њему не јави жеља: да има кога свога, с ким ће поделити и зло и добро, да има своју кућу. И он се тамо у туђини, далеко преко мора, ожени и поче радити и кућити кућу.

Посао му лено пође, и он се за кратко време лено занимао.

Али сад га је почело нешто друго мучити: све му је чешће падало на ум његово село.

Седне он тако у вече. Ту му је жена, око њега су деца. А он све то као и да не види. Него се замислио, па се чисто занео. У мислима му његово село, његов Благодни. Па му редом излазе пред очи: кућица, у којој је рођен; сеоски запис, где је још мали трчао између момака и девојака, кад се ови ухвате у коло, па почну ђускати; онај извор код велике букве, баш до саме његове куће. Па се сећао и многих људи и знанаца: и чича-Маринка, и ујка-Станоја, и бата-Живана, и стрине Милице и толиких других.

Много пута жена га тако запита за по што год, а он је и не чује, него само тако ћути и мисли.

Што је више пролазило време, он је све више мислио на своје село. Ради тако, ради, па се замисли: као седи пред оном малом својом кућицом у Благотину, а око њега трчкарају деца му и играју се с јагањцима.

И све му се више јављала жеља, да се врати у своју земљу и да оде у село и тамо да проведе старост: подићи ће лепу кућу, засадиће воћњаке, запатиће стоку, и живеће срећно и задовољно. А имао је откуда све то да уради, јер му је посао ишао да не може бити боље, и он већ није ни сâм знао, колико је имао.

Каже он то и жени. Али она да се зграње. Зар да оставе посао, који им тако лепо напредује, да напусте пуну кућу, да се раставе с толиким пријатељима и познаницима, па да иду тамо далеко, да живе међу људима, који се побију око чашнице ракије и који још живе и без постеље и без других угодности?

Она је већ знала за по неке ствари у Благотину, јер јој је Ранко то већ био причао.

Али Ранко није напустио мисао, да се врати у своју земљу и да оде у своје село и тамо да живи. Па готово сад није ни о чем другом ни мислио, него само о томе.

И жени и деци све је чешће причао, како је у његову селу и како ће лепо у њему живети: село је под самим висом, готово у шуми. Кроз само село тече бистра река, извори на све стране, воћњаци се окитили родом; а доле, испод села, питеме ливаде, на којима пасу

стада оваца и читава крда говеди; овде онде жутн се и жито, или се лелуја зелено море од кукуруза. Они ће имати лепу кућу, баш до извора. Око куће биће градина са цвећем и врт с поврћем, а мало даље воћњаци с најлепшим воћем. Купиће многу земљу, па ће имати и дечетлишита, и њива, и свега. Живеће срећно и задовољно. Чиниће добро на све стране. Сви ће их благосиљати.

Овамо онамо, па и жена поче поцунтати. Годи и њој да живе у миру, далеко од злобнога света, па још да чине многа добра. А нарочито јој се то свиђало, да има цвеће и поврће, па да она сама јутром устане и скићи китицу цвећа, или да набере читаву чинију јагода, или да узбере поврће. А радовало је и то, што ће јој деца одрасти у шуми, међу воћем и дрвећем; а видеће и место, где им се отац родно.

Само јој је опет било тешко да раскући кућу, коју су толико времена кућили, те је из дана у дан одлагала продају радње и куће.

И ко зна кад би се и накланла томе послу, да Ранко не паде у постељу.

Није га ништа болело, а био је болестан. И само је говорио о своме селу и животу у њему.

— Само да видим кућицу, у којој сам рођен, па макар онога часа очи склопио! — говорио је врло често.

Долазили су и лекари. Дао Бог, имали су откуда да им плате. Али они нису имали лека за болест Ранкову.

Жена се била много забринула, па моли лекаре да их не жале трошком; нека наређују шта мисле да треба да чине, и они ће све учинити; имају чиме.

Лекари су се искупљали, гледали болесног Ранка, и опет ништа не урадише. На послетку искупи их се десетак; дуго су нешто шушкали између себе, и на крају крајева рекоше Ранку и његовима, да је Ранковој болести једини лек, да оде у своју земљу.

Сад ни жена Ранкова није имала куд, него за две три недеље распродадоше све што се могло продати, па кретоше у Ранкову постојбину.

Ранко је био још болан. Али је био весео. Радовао се, као мало дете, што ће видети своје село и оне у њему. И у напред је већ био смишљао, како ће са својима лепо проживети. Са оно пара, што је био добио за своју радњу и друго што је понепродавао, моћи ће и његови прауници да живе и благују.

СТИГОШЕ У ОКУЖНО МЕСТО, где је Ранко први пут служио.

Ранко је као у седмоме небу: свему се радује.

Отишли су и газда-Миловановој кући. Ранко му је био понео леп спомен.

Али се Ранко изненадио, кад је ушао у кућу. Тамо није било ни газда-Милована, нити никога од његових. Газда-Милован је био давно умро. Била му ударила назадица у послу, те је пре времена пресвиснуо. Радња му је после

пронала, те му се за дуг све продало. Жена му је сад код неке својте, тек да има где склопити главу, а деца су се растурила по служби.

Ранку се нешто стеже у грудима, па хоће да га удави. А сузе само што му не навру у очи. Тешко му је, а ни сâм не зна зашто.

Више од недеље дана провео је Ранко са својима ту у вароши. Чекао је да му стигну ствари, које је био собом понео.

Обишао је многе познанике из младости. И било му је угодно што их је нашао у животу. Али му се и нешто око срца стезало. Све ово није било онако, како је он тамо, у далеком свету, замисљао. Као да се све изменило. Па и они људи као да нису били онакви, какви су некада били: један другоме су злובили, једни о другима говорили су ружно.

СТИГОШЕ РАНКУ СТВАРИ.

Он погодн кола за себе и своје, за ствари најми неколико воловских кола, и крете у Благотин.

Чим су измакли из вароши, указа им се Чука над самим Благотином. Ранку ударише сузе од радости. Чисто се подиже у колима, скиде капу, прекрсти се и полугласно проговори:

— Господе, хвала ти на великој милости твојој, што си ми допустио, да омет ово видим.

Гледају га жена и деца, па се чуде шта му је.

Пут је био пролокан, те су се кола сваки час кривила те на једну, те на другу страну. Деца су непрестано врискала, бојећи се да се

не изврну. Али Ранко као да то није ни опажао, него је сваки час погледао тамо, где је била Чука, и већ му се чинило да тамо, у сенци од дрвећа, види своју кућницу. Само се чудило, што већ не наиђу на шуму, јер је упамтио да је од Благодина, па готово све до саме вароши била непрегледна шума, те се река Благодина као змија промицала између дебелих храстова, гранатих брестова и високога јасења. Сад није реке ни видео, него су неколико пута прелазили преко некога потока, којим је вода тек по мало текурала.

— Да није кочијаш погрешно пут?

Већ хтеде да га запита, али стигоше пред механу баш на завоју, одакле се пут почиње пењати уз брдо.

Познаде Ранко механу. Али се чуди шта је то сад с њом. Некад је она била у самој шуми. Ниси је могао видети, док већ не стигнеш пред њу. А сад се још издалека види. А око ње све пусто: ни шуме ни хлада, него се над њу нанео го крш, а одмах испод ње читава је грамада сињца камена, што га је спела вода.

Ранку се нешто све више стезало око срца. Није ово оно, што је он некада оставио и како је тамо у туђини замисљао. Па види, и жена му је сетна. И она се чуди овој дивљини. Како је о свему томе Ранко њој причао, а како је то сада? Зар ту, на томе голом стењу, да пађу мир и срећу? Али му ништа не казује.

Мисли, све ће то бити друкчије, само док стигну у Ранково село.

Кретоше уз брдо. Пут је водио поред саме Благотице. Али то је Благотица само по имену. Корито јој је готово суво, а пуно је крупнога камења и шљунка. Само је танак млаз воде промцао кроз крупан песак.

Свуда крај пута била је голет.

Били су све ближе Чуки.

Ранко већ види како се испод Чуке отегле читаве стране, голе, пусте и избраздане потоцима и увалама. Није дизао очи с Чуке, а готово и не дише. Непрестано тражи очима своје село, али никако села да види. Истина, види се неколико кућерака, тамо где је некада било његово село, али мисли, то није Благотин. Благотин је био већи, много већи. Па је сав био у шуми и воћњацима. А ово је све сама пустина. Нигде не виде воћке, нигде гранатог дрвета, него само грамаде камења.

Већ су ту под Чуком. Ушли су и у село. А Ранко још тражи очима *своје* село.

Кочијаш се окрете и пита Ранка, где ће да стану колима. А Ранко као да га не разуме, него му одговара:

— Терај, брате, напред; у Благотин нас вози.

— Па ово је Благотин, — вели му кочијаш.

Ранко само разрогачио очи, па се готово осече на кочијаша:

— Шта говориш, човече? Какав Благотин? Није ово Благотин. Знам ја Благотин. У њему сам рођен, у њему сам одрастао. *Ово није моје село.*

— Другога села на овој страни нема, — вели му кочијаш.

Ранку удариле сузе на очи. Нешто му се стегло у грудима, па хоће да га удави. Само јеца. Звера око себе, а мало мало, па протрља рукама очи.

Кочијаш стао с колима на сред сеоскога пута, па гледа Ранка и чуди се. Мисли да се с човеком није што десило.

А Ранко само гледа час на једну час на другу страну, па уздише и полугласно шапуће:

— Није ово моје село! Није ово моје село!

Гледа га и жена; чуде му се деца. А он све то као да не види, него само хуче.

— Где је онај мој Благотин, што сам га дететом оставио? — пита сâм себе. Он није био овако пуст. Где је она бујна шума? Шта се уради са оним многим воћњацима? Куд се дедоше оне питоме ливаде, што су се онако лепо зелениле по пропланцима?

Кочијаш чује све то, поћута мало, па се окрете Ранку:

— Не љути се, господине, али ћу те упитати нешто. Ти одавно ниси долазио овамо? Или ниси одавде?

— Како нисам одавде? Ту сам рођен. Ето, под овом Чуком сам одрастао, — одговори му Ранко.

— Па како да не познајеш Благотин? — пита га даље кочијаш. Такав је он, од кад га ја знам. А знам га, има више од петнаест година. Истина, казују да је овде било некада велико село. Али то је, веле, било давно. Тада је, кажу, овде било пуно крушне горе, доста воћа и пашњака, много стоке, па је свет имао откуда да живи. Али после народ навали, те посече шуму, и онда ударише ветрови и сметови, те посушише воће, навалише бујнице, те засуше њиве чокотарем и стењем и свет се расели: све оде за хлебом.

Ранко је премисљао шта да ради, куда да крене. Желео је својој кућици. Али сад није знао пута, јер је све измењено. Смисли да упита у првој кући онде крај пута.

Скиде се с кола, пође мало напред и заустави се код прве кућице. Застаде пред вратницама, које су биле већ расклиматане, а оплетене од брестова прућа.

Пси залајаше, и из куће изири неко женско чељаде. Али кад сагледа на вратницама страна човека, опет штуче унутра, и кад је Ранко поче звати, тек се опет јави. То је била већ остарија жена, али јадно одевена. Сукња јој је сва испараклансана, на леђима јој некакав хаљетак од куповнога лица, а сав прљав и избледео. Повезана је некаквом марамом, која

је некада била црвенкаста, али јој се сад боја не зна.

Пита њу Ранко за своју кућу. Али она као да га не разуме, — само гледа у њега.

Муке је Ранко видео, док се с њом споразумео. О свима људима, о којима је питао, она није знала ништа. Ни о његову оцу и мајци није шта знала. Тек кад јој помену извор код велике букве, сети се о чему он пита.

— А, ти питаш за Стаменијин пустињак? Тамо је!

И показа му руком тамо под једну голет.

Ранка као да неко удари пожем у срце. Његовој је мајци било име Стаменија. И, ето, о њој сад у селу ништа не знају, него је помињу само по кућници, коју зову пустињаком.

Кретоше колима на ону страну, куда им показа она жена, и стигоше до велике букве.

Ранко скочи с кола, на готово потрча букви. Знао је да је ту извор, те је хтео да се нације оне хладне воднице, које се тако често сећао и тамо, у далекоме свету. Да се бар колико толико разгали.

Али код букве више није било извора. Буква је окрњена, већ прозукла, а тамо, где је некада био извор, стоји сада изваљено камење.

Одмах више извора пружа се једно парче земље: одграђено, утабано. А у једноме крају стоји гомила лена. То је била Ранкова кућа. Од куће је све разнето. Само је остао онај лец, којим су чатме биле олепљене.

Ранко закука из гласа.

Зар је то оно, о чем је он толико сањао? Зар ту да проведе старе дане? Зар у тој пустињи да срећно проживи са својима?

И жена га гледа, али му ништа не говори. Зна, да би му само још повећала бол.

Ранко сео на ону гомилицу рушевине, зарно лице у руке, па плаче као дете.

У то напће озго с Чуке један старац.

Кад виде Ранка и његове, заустави се. Чудио се: ко су то. Одавно овуда нису пролазили људи варошани. А што би и пролазили? У Благотину више није било ничега, што би привлачило њихову пажњу.

Гледа старац ову гомилицу странаца, разгледа оно око себе и сети се, да је то окућница покојне Стаменије. Па му нешто тек сину у глави:

— Ранко Стаменијин! Бога ми, то је он! А и ко би други могао доћи у ову пустињу?

Па приђе ближе. Загледа боље Ранка и познаде га. Одали су га његови густе брци, какве му је и отац имао.

— Баш Ранко! — шапуће старац. Он и нико други!

Па приђе бојажљиво и ослови Ранка.

— Ранко, јеси ли ти то?

Ранку као да се свали нека стена с груди.

Скочи, приђе старцу и загрли га. Није га познавао. Али му дође слатко, да га у овој пустињи бар неко позна.

— Ја сам, ја сам Ранко Владимира Миловановића и његове Стаменије!

А сузе су му непрестано текле.

— О, брате, -- чудно се старац, — ко би се томе падао? Одавно си отишао из села. Толико времена о теби нисмо ништа чули. Не замери, али ми смо мислили да си и ти одавно под земљом.

Ранко му показа жену и децу, и старац хтеде и с њима да проговори коју, али га они нису разумевали.

Ранко за часак заборави на све, што је препатио, идући овамо у село, и гледајући ону пустош око себе, него окупн питати старца о Благотину и многим људима у њему.

— Е, мој синко, уздахну старац. Наш је Благотин био и прошао..

Па му узе казивати, шта је све било: како су неразумно сатрли шуму, па како су после удариле бујице с пролећа и после већих киша, а преко лета навалила жега и суша, те су пропали с воћњацима, и с пољем, и са свеколиким малом. Прво су им утањили извори, а пресушили потоци и Благотица. После их почела пржити суша и ломити ветрови, па је онда дошла бујица, спрала плодну земљу по странама, а снела муљ и камен на њиве и ливаде у равници. Остали су и без хране, и без стоке, и без воћа. Осиромашили су. А навалиле су и болештине, јер више нису имали заклона од ветрова, нити су имали у обилу чисте воде.

— Село је пропало: многи су помрли, многи су се раселили.

Мало их је и остало у животу онде у селу од оних, које је Ранко памтио.

Ранко умоли старца, да њега и његове одведе на гробље, да види где му лежи отац и мајка.

Али после, кад је видео гробље, готово се и покајао што је ишао тамо.

Гробље је било разграђено, а зарасло у коров и трње; новији гробови још су се и познавали, али за оне старије није се већ ништа знало, јер су били сасвим заравњени. Није могао наћи гробове оца и мајке.

Ранко је већ видео да му нема живота у Благотину. То није био онај његов стари Благотин, о којем је он толико сањао и у којем је он хтео да проживи оно дана, што му је још до суђена дана било остало.

Одлучи да се врати.

Али је хтео да учини бар нешто за свој јадни Благотин.

Онде, у једној сеоској кућици остао је неколико дана. А за то време ово је урадио: платио је да се гробље искрчи и очисти, да се лепо огради и њему подигне кућица за оне, који излазе на гробље; своју окућницу оставио је селу: он ће на томе месту подићи школу, а плаћаће и учитеља, који ће учити децу у школи, а ван школе упућивати људе како ће да живе и раде, па да буду колико толико

задовољнији, но што су сада. Оставиће и за то новаца, да се оне голети око села опет пошуме, а извори, у колико се то може, доведу у ред.

Са свима се лено опростио, свакоме је дао по нешто. — па са својима крете из Благотина.

— Желео сам да ту живимо, — говорио је жени и деци. Али, видите и сами, како је сад овде. Све је то друкчије било.

И опет је заћутао.

Био је блед, изнемогао, измучен, као болесник, који се придиже од какве тешке болести.

Кола су лагано одмицала, а он се чешће окретао, погледао на ону Чуку изнад села, бацао поглед на своје село и уздицао.

Ранко се вратио са својима тамо, где је био кућу закућно и толико имање стекао. Вратио се своме староме послу, и посао му је опет напредовао, јер је у послу био вредан. Сећао се и сад свога села, али више није жудео да се њему врати. Само је редовно слао и овде суме новаца, да се тим новцем учини какво добро у Благотину и околини.

Шта је на послетку било с Ранком и његовима, не унем да вам кажем. Далеко су од нас. Али вам ово могу рећи: у Благотину је подигнута лепа школа, и она се издржава из фонда, који је Ранко основао. Учитељ ради и

с децом и с људима, и Благотинци су се и оразумили и мало подигли. Чука и околне стране већ су се почеле китити зеленилом, јер се млада шумаца по мало диже. А и на изворе почиње опет избијати бистра вода.

Благотин почиње опет да живи. Хоће ли то бити онај стари, Ранков Благотин, — не знам.

МИЛАН МРЗАН

И сад још у нашем селу памте и спомињу Милана Срећковића. А умро је има томе више од двадесет година.

Док је био жив, многи и многи у нашем селу нису га баш много марили. А сад опет мало који при помену његова имена да не устане и не скине капу, изговарајући, ма и најтише :

— Бог да га прости!

Такви смо ми, од како смо. Зато је у нас и постала она изрека : Имадох не знадох, изгубих познадох.

А ми баш нисмо знали, шта смо имали у Милану, кога смо *мрзаном* звали.

Милан је био нешто старији од мене. Али смо се често виђали и општили један с другим, те сам га баш добро познавао. И зато се сад толико и чудим, како сам могао онолико да се грешим о онаква човека, и да га мрзим и да му злобим, кад сад видим и осећам да је био човек на своме месту.

Милан је био редак човек.

Био је имућан. Срећковићи су још старином били јака и богата кућа, а Милан је био јединац у оца, па му је остало свега доста. А он је после то још и умножио.

Али Милан није толико имућством одвајао. Било је у нашем селу још имућних људи. А има их и сада доста. Па опет ни један нити је био као Милан, нити данас има кога, који би му био раван.

Он је нечим другим одвајао од осталих.

Ти знаш какви смо ми сељаци. Добри смо, ама и нисмо добри. И радимо и не радимо, и честити смо и нисмо, и некрени смо и простодушни, а и притворице смо и лукави. Признајем, и ја сам такав. Али Милан није био такав. Био је друкчији, прави Божји човек. Тек сад то осећам.

Зато га нисмо ни волели. Ми не маримо, кад је неко мимо нас, кад није онакав, какви смо ми, кад нам није у свему раван.

Сећам се, највише га омрзосмо, што није хтео у механу, нити је пристајао с нама у пићу.

Ми смо се били навикли, па као да нам је пупак одсечен у механи. Ту смо по цели дан, па често и дубоко у ноћ, и свецем и радним даном. Радним даном, до душе, било нас је мање. Али тек ни једна механа у нашем селу није никада до неко доба ноћи била без гостију. А у селу смо имали три механе.

Некако све нас је вукло нешто механи.

Ето, узми мене. Ја баш имам свега доста у кући и да поједем и да попијем, да баш боговски поканим душу. Па опет некако све ми слађе у механи. Слађи ми је тамо онај бућкуриш, него у кући најбоље уготовљено јело и најчистије пиће.

Милан нас је све од реда често за то ко-
рео. А имао је оштар језик, да те Бог сачува.
Тек окупи:

— Шта ћете у механи? Механа је само за путнике и намернике, да се имају где склопити од рђава времена и прихватити јелом, кад их пут нанесе кроз село. Незгодно је да као некада, у таквим приликама, зареде од вратница до вратница, да траже јела и склопитишта. Али шта ћемо ми у механи, кад нам је кућа ту? Што да проводимо време у беспослици, кад је човек зато у свету, да послује, те да радом користи и својима и другима.

Кад је морао проћи путем поред механе, ишао је чак другом страном. Па ни главе није хтео окретати механи, нити поздравити или отпоздравити кога, који би се задеспо пред механом.

Људима криво, па му у таквим приликама и добаце по коју окорну реч. А он прави оглушке и пролази, као да се то њега и не тиче.

Деси се, да се нађе по који, кога је већ освојило пиће, па га окупи ружити. А Милан све то на једно уво прими, а на друго пусти.

Кад га по који тако упита, како може трпети грдњу и ружне речи, он тек слегне раменима и одговара благо:

— Ко ће пристати с пијаним човеком? Пијан човек није сâм. Не говори он, него пиће, које је у њему. Пијана се човека и луд клони.

Био је вредан и усталац за причу.

Никад није био беспослен. Од рана пролећа, па док не удари снег био је: јали на њиви, јали у воћњаку; или је пословао око пчела, или је надгледао стоку.

А све је радио разумно и на време.

И то му се, брате, и познавало.

Његове су њиве биле најбоље, ливаде најтравније, воћњаци најроднији, стока најлепша и најнапреднија.

Никад се није жалио ни на сушу, ни на поводањ. Јер је сушних година копао неке бразде по њивама и навадао воду, те му је усев био увек заливец. А кад сувише окиша, опет је ону многу воду одводио с њива, те му није никада усев ни ужутео од многе влаге, нити се упредао због суше.

Воћњаци су му увек рађали. Нису патили од пролетње слане, нити су страдали од гусенице и пламењаче. Он је некако умео пословати у воћњаку, те су воћке увек и одржале род и напредовале.

Тако му је било и у винограду, и у пчеланику, и у градини, и свуда.

Кад се почнемо тужити и јадати на неродницу и рђаве године, он нас окупи грдити:

— Какве неродне године? Нема неродних година. Само ваља разумно пословати. А како ће вам и родити, кад сте више у механи, но на њиви? Усев се не залива ракијом, него знојем.

И онда нам узме причати: како треба редити земљу, како радити око којег усева, како пословати око стоке.

Окупи тако, као да чита из књиге. А ми се само подмигујемо. Он то види, али се учини да не види. И после се то нама светило. С јесени његова кола само крче, напуњена кукурузом или чим другим, а ми завидљиво погледамо и злобимо му.

Многи су чак износили, како се, тамо он, спрегао с печастивим, те му он помаже, — тако му је ишла напредница у свему.

И сад се сећам, имали смо доле у потоку њиву до њиве. Моја је била доста већа од његове, па опет, ако посејемо кукуруз, ја или набрао или не набрао троја четвора кола корења и ваља торбу две пасуља, а он са своје њиве отера по осмора извршена кола кукуруза, скоро пола каната отучена пасуља, а дулеке једва превуче. Иста земља, али, ето, код мене неће да роди, а код њега роди.

За власт и почасти није марно.

Ми да се покољемо око тога, ко ће бити одборник, или чак и биров или пољак, а он ни за председнички штап није марно.

Једном се договоримо, да га гласамо за председника. Нисмо га, истина, марили. Али учесташе крађе по селу, па хтедосмо њему дати власт, да село ослободи беде. А веровали смо да би он доповима дохакао, или га не би било.

Одемо ми њему, и кажемо му шта смо одлучили.

Али он ни да опецели:

— Оставите ви мене моме послу и мојој кући. Ја нисам за председника. За то узмите човека спремна, који познаје законе.

И не хтеде се примити.

Али је према власти био пажљив и послушан. Што год власт нареди, одмах уради; што власт затражи, одмах носи и даје.

Ми, Бога ми, нисмо били такви. Власт баш нисмо марили. Ето, председника сами изберемо: човек је наш. Па опет, чим почне оштрије наређивати, ми га почнемо попреко погледати, па и претити му овим и оним.

Милан нам је много пута за то оштро замерао.

— Власт се, браћо, мора слушати, — говорио је он. Нема државе без власти. Како би изгледала и обична домаћинска кућа, кад у њој не би било реда, кад не би старији наређивао шта ће који да ради, а млађи не би слушали? А ми смо још срећни, па имамо своју власт. Ти што нам заповедају, — то су браћа наша, синови наши. Они нам не заповедају, што тако сами хоће, већ што то закони траже.

А законе ми сами правимо преко наших људи, које шаљемо у скупштину.

И радио је све, што власти наредје.

Ако се нареди кулук, он је са својима први, па раде својски, као да су на својој њиви, а нису на кулку. Милапову си деоницу увек могао познати. Насута је за читаву судланицу више по остале што су.

Ми кулучимо и љутимо се, а он нас стишава:

— Што вицете, браћо? Ако оправљамо путеве, оправљамо их за себе и своју стоку. Не оправимо ни их, ми ћемо се по ружну времену глнбити по блату и остављати пензвучене товари.

Порезу је увек пре рока измиривао.

— Пореза се мора платити, — говорио нам је, кад смо му се подсмевали, што порезу увек први измирн. То ми дајемо за опште трошкове, и то се опет нама враћа, само у другоме виду. Свака кућа има своје трошкове, и ти се трошкови морају од некуд подмиривати. Зато укућани раде и привређују. Држава је наша општа кућа. Зато сви ми и морамо, по своме имућству и заради, и прилагати за те опште трошкове.

И опет би нам окупио причати, како има земаља, где туђини господари, па се пореза даје туђину, па он то после употребн не да користи народу, него да ради противу народа. А ми смо срећни, па имамо своју државу, и порезу себи плаћамо.

Никад није чекао да га власт зовне да донесе порезу. Него још е пролећа, чим што уновчи, одмах трчи у општину и даје на пореску књижицу. До Преображења обично измири целу годишњу порезу.

Питамо га што тако хита е порезом, а он нам одговара:

— Па то се мора дати, те мора. Што онда не бих ту бригу што пре одбранио? А, после, држави треба преко целе године. Шта би било, кад бисмо сви ми оставили, да измиримо што смо дужни држави баш онога последњег часа? Од чега би се подмиривали толики државни трошкови, који теку равномерно преко целе године?

Није марио за оне, што су храну или воће продавали на зелен. Остављао је своје послове, па је ишао и говорио им, да не продају тако у бесцење свој мал. А тамо где је баш била невоља, па човек није могао да сачека, да оврше или да обере, него је морао у напред тражити новац, па свој мал продавати буд зашто, он је трчао, сџм је узајмљивао и давао потребнима, само да их сачува, да не продају на зелено.

Многима је тако помагао. Али се баш тим својим заузимањем и помагањем много замерао и сеоским и варошким газдама.

Шта ти му нису због тога износили: те, не знам, како све то ради, да би народ задобио за себе; те, како може то да ради, што

се спрегао с некима, који праве лажне паре, па му је, ето, сад згода, да протурн те лажне паре и опет да веже народ за себе. А зучкало се и то, како је у вези с неким људима, који су туђе отимали и њему доносили, а он их је за то чувао и заклањао од гоњења власти.

Он је све то слушао, и није му било право. Али му је најтеже падало, кад су се брџали на њега и они, којима је он хтео помоћи.

— Што се он плете у моје ствари? — љутио би се по који. Ако продајем, своје продајем.

Други би се опет љутио:

— Ја сам зрео човек. Не требају ми тутори. Нека он гледа свој посао.

А оне газде, што су се и подигле купујући на зелен и узајмљујући потребницама новац по скуп интерес, само су задовољно трљале руке и са своје стране додавали би по коју противу Милана, али само врло обазриво, да не би пред влашћу одговарали.

Али Милан није тражио помоћи од власти. Па чак ни онда није ништа радио, кад се већ поче зучкати, да су се газда-Милосав, газда-Дина и други зеленаши сревенили да плате коме колико затражи, само да им уклони са света овога Милана, који им је својим радом много кварно посао.

Милан је доспевао на све стране, да се нађе у невољи.

Ако је коме неко оболео, он је трчао, обилазио, топлио и носно понуде. Деси ли се смрт, оцет се он нађе: или да утеши, или да ма чиме помогне.

Само што даће није марно, нити је на њих нишао.

— Какве даће? — укоревао би. Мртвима за душу, а живима у гушу! За живота штедимо и ону парицу, да болесника лечимо или да га чиме понудимо. А кад склопи очи, а ми изваљамо бурад и покољемо по неколико брава, само да се што боље почастимо. Паметни људи тако не раде.

И није нишао на даће.

Ето, такав је био Милан. И опет га нисмо марили.

Да ме је онда који упитао, зашто га не маримо, не бих му умео рећи. Али сад и осећам и знам.

Нисмо га марили, што је био бољи од нас. Место да смо се угледали на њега, па се трудили да будемо као и он што је, ми смо живели и радили као и дотле, а њега смо мрзели, викали на њ, злобили му и пакостили и радили све што смо могли, само да му нахудимо.

И сад ми румен подиђе уз лице, кад се сетим, шта смо све радили противу њега.

Већ ни по јада, што смо га ружили и грдили. То није било ништа према ономе другоме. Дао Бог, ми смо такви, да никога нисмо

оставили ненаружена и ненагрђена. И што је који био угледнији и бољи, све је више и грђен и ружен. Али су Милану чинили и такве ствари, за које су им закони могли судити, само да их је Милан хтео гонити влашћу.

Милан је био одличан привредник. Све је послове разумно радио и на време урадио, те му је све било напредно. А нама то баш није годило.

Једном, за време дуге суше, он посеја у њиви код реке неки нарочити кукуруз скоро-зрелац. Посејао га је скоро око Петрова дне. И опет кукуруз стиже и већ поче одсецати корен. У нас суша погорела кукурузе, а у њега, ето, кукуруз као млада шумица. Нама то криво.

— Нећеш, вала, ни ти убрати корена, кад га ми немамо, — зарекоше се њих неколицина.

И једне ноћи размануше косама по његовој њиви, и сутра је могао само денути зелену шану.

Милан је био начуо, ко му је то урадио. али је ћутао. Само је болно јавнуо и рекао:

— Бог нека им плати!

Други пут он подигао виноград на америчкој лози. Чак из далека је купио све ожиљену и окалемљену лозу, па је земљу за три ашова дубоко изриљао и ону лозу засадио. Лоза почела бујати као босиљков сад.

Али једнога јутра застао је сву лозу почупану и зденуту на камару.

Опет кривце није гонио влашћу.

— Нека пађу од другогa! — говорио је.

Па опет и то им није било доста. Хте-
доше и образ да му окаљају.

Једнога дана набавише од некуд некрижан
дуван и убацише му читав дењчић лено осу-
шена дуванскога лишћа у подрум, на потка-
заше власти.

Дође власт, изврши претрес и пађе дуван.

Милан као убијен. Бранио се да му је под-
метнуто. Али му је то мало помагало. Јер се
чак пађоше сведоци, који су сведочили, да је
и њима нудио тај дуван. И хтеде човек, ни
крив ни дужан, да прође врло рђаво, да га нису
у окружној вароши многи угледни људи поз-
навали као ваљана и честита човека. Овако они
се заузеше, те се Милан спасе невидовне беде.

Али то га сломи.

Поче куњати, и по Митрову дне сарани-
смо га.

Многима је осмејак заиграо на лицу, кад
су чули за Миланову смрт. Шта ћеш, такви
смо ти ми, људи. Више нас радује туђа несрећа
него наше добро.

Али, морам и то признати, било је људи,
и ако их је било врло мало, који су истински
жалили за Миланом.

Један од тих је био и чича-Радомир.

Кад смо Милана сарањивали, јецао је над
његовим гробом, као да му је Милан био син.

— Тешко нама, тешко нама! — био се у груди чича-Радомир. Изгубисмо најбољег међу нама. Изгубисмо га на пречац, јер га убисмо. Али ће нам се то осветити. Милана нећемо више имати.

И, да видите, чича-Радомир је у свему погодно. Милан је баш пре времена отишао са овога света. Ми смо га просто убили. Али више Милана није било.

Ето, толике су године прошле од тога времена, а у нашем селу нема човека, као што је био Милан.

Има, до душе, честитих људи, али нема онаква радина, ни онако отворена и искрена човека.

Колико смо пута зежелели, да чујемо бар његов укор.

А у нашем селу све је веће зло. Механе су увек пуне. Ракија се немилице троши, свађе су све чешће, разбијених глава све више. А у пољу све мање рада.

За Миланом сад многи жале. А највише жале баш они, који су му некада највише пакостили.

— Море, није оно био *мрзан*, него добар човек. Али ми нисмо били добри.

Тако би по који говорио. Али од таквих говора није било користи.

Једино су она два три зеленаша у селу добро пролазили. Није било више Милана, да

откупљује свет од порезе и да у невољи помаже и паром, и житом, и свачим, него су они сад рахат давали новац са интересом по динар и више на банку месечно. Па су лагано њиву по њиву и воћњак по воћњак прекупљивали и преносили тапију на себе.

А да је Милан жив, бели, то не би могли.

ВИДОЈЕ И ЊЕГОВ НАПОЛИЧАР

Видоју је још од оца остало лепо имање. А после је и он још много издокупљивао, те је по имању био први у селу. Најлепше њиве и најтравније ливаде биле су његове.

Али је Видоје баш због тог свога великог имања био на великој невољи. Није стизао да са својима уради ни половину земље. А оно друго или је давао наполичарима, или је лежало онако. Колико пута му тако баш добра њива остане по годину и две неурађена. А и од оне земље, што је да коме наполице, мало је користи имао. А само се поједе од мукe, гледајући шта наполичари раде од његова мала и како га на очиглед штете и краду. Још кукуруз није стигао за брање, а они навале на њиву: сачином да хране волове муаром и врежином од дулека, а они однесу сву узорицу, и дулеке и пасуљ. А кад већ почне брање, онда њему не дође ни трећа батара, и ако су вајно били угодили, да све буде на пола.

Са пшеницом или јечмом исто је тако, ако није још и горе. И најбољих година не добије ни два три товара од дана орања.

Да сачува своје, треба да је на њиви не-
престано, и дању и ноћу, чим отпочне брање.
А он не стигне ни у пет дана једном да обиђе
бераче.

Дотужило већ Видоју посетити се са напо-
личарима, па се кани да многе њиве уливади.
Истина, од ливада је слаб принос. Али га бар
неће његовим хлебом тући и правити га лудим.

Тужно се он тако једном у вароши на на-
поличаре и казује, како ће просто да избаци
плуг са свога имања.

Слушао то Здравко Аничкић, први трговац
онде у вароши, па почне саветовати Видоју,
да узме наполичаре издалека, па да их настану
на својој земљи, да му раде. Кад су ту, па
његовој земљи, не могу ништа склонити, сем
одмах да продаду. А то се опет чује.

Прича он Видоју, како је неки Јован из
Јасеновца довео читаву једну породицу из Срема,
да му ради земљу на пола. Па сад не може
да се нахвали. И разумније раде и боље ураде,
но што су му радили наполичари оданде из
села, те сад има више користи од своје земље,
но док је и сâм радио. Чисто човек да не верује.
Има сад чак и живине, и поврћа, и свега. Све
му то они ураде на пола.

Свиђа се то Видоју, па потанко пита газда-
Здравка о тим људима из Срема: како да их
добави; какви су то људи иначе; да нису Швабе,
јер он Швабе никако не мари.

— Какве Швабе, по Богу, брате! — чуди се газда-Здравко. И Срби су и хришћани, и то бољи по ја и ти. Зар ти ниш до сада слушао о Срему? Па тамо су ти огањ Срби. Само су се испустили без земље. Дације велике, а туђин навално, па морају ићи за хлебом.

Годи Видоју, да нађе ваљане људе, који ће му радити земљу, да му земља не стоји залудна, па поручује и газда-Здравку и другима онде у вароши, да му нађу те ваљане људе из Срема, да их као наполичаре насели на својој земљи.

Газда-Здравко није био од оних људи, који су били само на језику. Зато одмах сутра дан поручи преко, у Срем, једном свом пријатељу, да код њега, у околини, једна српска породица може добити ваљана газду, да му ради земљу на пола. И не прође много, а њему се јави Цветко Мијин: хоће да пређе са женом и двоје деце, да раде земљу у Видоја. А имају својих алатлика, а и нешто семена за баншту.

Пише газда-Здравко Видоју и овај му одмах поручи, да му пошаље Цветка и његове. Даће им и кућу и земље, колико год могу да ураде. Даће и своју-стоку за орање. А они ће радити земљу, и све што ураде, делиће на пола.

Ваш у очи Младенаца стиже Цветко са својима у село Видоју.

Видоје их лено прими и одведе их у Липар, где је имао и доста земље и кућицу, у коју су се склањали и поћевали радници, кад

би лети радити по Липару. Дао им је и брашна и смока, само да иживе до новине.

Цветко се са својима лепо намести у оној кућници и отпоче радити.

Није тражио много земље. Али оно што је узео својски је урадио. Засејао је и јаре пшенице и кукуруза, и бостана и кромпира. А онде око кућнице био је удесио лепу банту, коју је прво сву ашовом прериљао, па посадио и лука, и пасуља, и разнога другог зеленина. Умолно је газду, те му је дао и неколико кокошију и полога, те је његова Ружица извела и пилића и пловчића.

А кућницу је одмах окречно и довео у ред, да није била ни налик на старо Видојево трло.

Видоје није дуго излазио у Липар. Није хтео. Све се бојао да Цветко не прими то, као да је дошао да га контролише. Али је слушао и од својих и од других, шта све овај ради на његовој земљи, и било му је угодно.

Кад би о Духовима, синао Цветко у село, па газди донео грашка, салате и пловчиће. А Видоју мило, да не умем да вам то искажем. Никад он до сада није имао наполичара, да му што донесе. Него и лети и с јесени кад буде, он оно мало жита или кукуруза просто мора да отме.

Зове Цветко газду да дође у Липар и види како је земља урађена.

Брани се Видоје, како нема кад. А нема ни зашто долазити. Он верује Цветку. Нека

он само ради. Али Цветко окупио молити, те Видоје немаде куд, него обећа, да ће ових дана отићи.

И одржа реч.

Кад би прве недеље по Духовима, он урани, појаха коња и оде у Липар.

Стиже и до својих њива, па се чуди ономе што види: нигде корова, нигде травке. Јечам већ извлатао. А кукуруз се зелени као гора.

Дође већ и на домак трлу. Али не може своје кућице да позна. Кућа је лепо окречена: око ње од испреплетаног прућа направљена лепа ограда, па на једној страни преграђено за пилеж, а на другој, онде ближе извору, лепа баптица с цвећем. Тамо доле отегла се читава њивица, засејана луком и разним поврћем. Пред кућицом је био сточић, направљен од дасака, застрвен чистим белим чаршавом. На столу је била чапница с цвећем, а за столом је седео Цветко, чисто обучен: пућкао је своју лушу и читао неке новине.

Видоје је још код брестова био одјахао коња и привезао га у хлад, па се лагано упутно Цветку. А мило му, што види онакав ред на своме имању.

Цветко одмах скочи на ноге, чим угледа свога газду, остави оне новине на сто и пзиђе му на сусрет. Његову се доласку истински задовољавао.

Видоје се здрави са Цветком, а непрестано гледа око себе и говори:

-- Е, лепо, баш лепо!

Чује Ружица жагор пред кућом, па изиђе, да види шта је. И она се обрадова газда-Видоју и изиђе пред њега и поздрави га. А и на њој све чисто.

Изиђоше и деца, да пољубе газди руку.

Видоје дрени кесу и даје им по пару, да на вашару купе колач, а с чуђењем их гледа, јер је и на њима чиста и кошуља и хаљинице. Истива, хаљине су некрпљене, али су опране и чисте.

Уведоше Видоја и у кућу, а он не може да се начуди свему ономе у кући. У собици две постеље, високо на ногарима уздигнуте, застрте чистим покривачима. Соба лепо окречена, па још и зидови и таван лепо неком другом бојом ишарани. Прозори лепо очишћени. Над прозорима наментене чисте завесе. У једноме углу стоји икона Светога Ђорђа, па над њом чист шарен убрус, а испод ње укуцана дашчица и на њој китица зелена босиљка и Свето Писмо.

У кујни је исто тако све чисто и у реду. По зиду извешано нешто посуђа, или обојено плавом глеђом споља, а белом изнутра, или и од самога белог плеха. А све чисто, да се можеш огледати на њему.

Гледа све то Видоје, па мисли: што и код њега у кући није такав ред и чистота.

Изиђоше на поље и поседаше за сточић. Ружица допесе послужење. Изнесе прво слатко.

на чистоме послужавнику, застртом чистом белом марамом. Слатко је било од ружа. Служи се Видоје, па не може да отрпи, него пита, где су купили слатко, јер му се допало: никада није до сада окушао такво слатко, па би и он купио за кућу. И не може чисто да дође себи, кад му Цветко рече, да је то сама Ружица кувала. Узе Видоје и воде после слатког. Вода је оданде из извора. Пио је до сада толико пута ту воду. Али му се није учинила никад тако пријатна као сада. Гледа је у чаши. А чаша чиста, те се прозире вода у њој и чини му се да игра.

Обишли су Видоје и Цветко и њиве и башту, и Видоје се свему дивн. Али најчудније му је, како ови добри људи измешише његову кућницу. До скора је у њу улазио само по невољи, кад удари време, а он се задеси у пољу, па нема баш где да се склони од ветра и непогоде. А сад би остао, да у њој живи.

Хоће Видоје да се врати кући. Али Цветко и Ружица не даду. Моле га да остане, да с њима руча. Брани се Видоје. Има, вели, посла код куће. Али њих двоје навалило, и он попусти.

Ружица је поставила онде пред кућом.

Застрла сто другим, опет чистим покривачем, наместила чисте тањире, изнела свакоме кашику, нож и виљушку, а то све орибано и чисто, да се чисто прелива према сунцу.

Прво су изнели мало лепо испрана сира с луком, црним и белим, па онда чорбе, па

грашка, па печења с напнженим кромпирићима околo.

Заклали су били два пловчета, и од тога је Ружица спремила такав ручак, да се њих педоро сито најело, и још је остало за вечеру.

Видоје је баш слатко јео. А како и не би, кад је све било лепо спремљено и укусно зготовљено!

Само се чудно, где је то Ружица научила да тако лепо готови јело.

Опростно се Видоје са Цветком и његовима, појахао коња и пошао кући. А задовољан је, да већ не може бити задовољнији. Само је о једноме бринуо: како ће се он одужити своме наполичару и његовима? Истина, у њега је свега доста. Али ко ће све то да спреми? Осрамотиће се пред својим наполичарем.

Казује он то својима у кући, и они се свему чуде. Па и они брину, што неће моћи према своме богатству како ваља дочекати Цветка и његове.

Само Јелица, мезимица Видојева, много не брине. Она зна ону народну изреку, која вели: *није срамота не знати, него је срамота не хтети питати*. Па је првог празника отишла у Лицар и умолила Ружу Цветкову, да је научи и кувању и осталом реду у кући.

И Ружа јој то није одрекла.

Неколико је пута Јелица била код ње, и свему је свикла.

Кад је било о Светом Илији, креном имену Видојеву, Видоје је позвао многе званице, а међу њима и Цветка и његове. Гозбу је спремила Јелица, и није била постидна. И сто је лепо спремила, и ручак је ваљан скувала.

Цветко је остао много година у Видоја, — све док се и сâм није занимао и купио нешто земље. И Видоје и његови много су доброга научили у Цветка и његових: и како се ради у пољу, и како се послује у кући.

ШКОЛА У МИЉЕВУ

Миљево је велико и богато село. Пружило се једном косом, па га не можеш очима догледати. А све су куће у самоме воћу. Горе у страни све су сами виногради, а доле, ближе реци, отегле су се њиве и ливаде. Све им роди: и грозђе, и воће, и жита, и трава, и све. Земље је било доста, а Миљевци су опет вредни и штедљиви, па је свака кућа певала.

Само је нешто недостајало Миљеву: било је без школе.

Толико пута наврате у Миљево људи из окружне вароши: или начелник, или који од судија, кад иду на увиђај, па коре Миљевце за школу. Али они се праве невестити. Тек по који само одмане главом и процеди више за себе:

— Што ће то нама? Имају наша деца од чега живети. У господу нека иду брдњаци, који немају ни где заорати, ни с јесени што узабрати.

Децу нису слали у школу. А који је баш хтео да му дете изучи да чита и пише, морао

га је слатки чак у треће село, где је било школе, да тамо учи.

Једном, баш на Спасов дан, кад су у Миљево послали антију, дође у село један господин, који је био чак из Београда. Учитељ је веле; учи и он ђаке. Само код њега не уче мали ђаци, деца, него одрасли људи. У оближњем селу учитељ му је био нека својта, па му дошао у госте. И ето их сад, потегли обоје у Миљево.

После подне све изашло код записа. Младеж и женскадија се похватали у коло, па тресу ли тресу. А старији опет засели у совру, па се обређују вином и разговарају о којечему.

Онај господин из Београда обинао коло, распитивао нешто о ношњи, па оде људима за совру. Овима мило, што им дошао господин човек, па га посадили у чело и нуде га са свих страна. Он одбија пиће, али слуша шта разговарају, па се и сâм меша у говор.

Говорили су о многим стварима: и о летини, и о затвореној граници, и о изборима, и о рускоме цару. Али су некако све више пуштали господина из Београда, да им он казује. А он се опет десио некако говорљив човек, а био је слабак на језику, па су га радо слушали.

Учесташе и питањима. Један га пита за ово, други за оно. Сваки би хтео да се о чему обавести. А он опет свакоме лепо одговори и објасни.

Сви су се чудили, како он то лепо разговара с њима, сељацима. Нема то да се горди,

као што има по неки, па само ако те види у гуњу, а он те гледа преко рамена, па ти ни Бога честито не прими.

А за чудо, знао је све сељачке ствари, као да је ту у селу век провео.

Чича-Доброслав се неколико пута канно, да и он ушта господина нешто. Али никако да дође до речи. Већ заустиг, па некако увек други уграби. Напослетку и он дође на ред.

— Ама, господине, не замери, — поче он наменитати, — видим да си прошао много света и да си учен човек. А видим те, народски си човек, па ако ти није зазор, реци нам: како ти се свиди наше Миљево. Знаш, да знамо, па да се трудимо да будемо бољи.

Онај господин се мало насмеја, али не оста дужан одговора.

— Лепо вам је село, — вели им он. Види се, и богато село. Само ми се једно не допада: немате школе. А село без школе то вам је што и кућа без светлости. Подигните какву хоћете и колику хоћете кућу; украсите је чим хоћете. Ако нисте у прозоре уметнули стакла, него сте на њима разапели хартију, или сте оне рупе затворили снопом наше или навилџима сена или сламе, кућа вам није кућа. Школа је најлепши украс свакоме месту.

Људи се згледаше. Једни врте главом, — као не одобравају; али многи пристају на то, што им рече о школи.

— Право вели, — говоре један другоме. Ваља да подижемо школу.

После су само о томе говорили. И мало по мало, па се сви сложише: да им село више не сме остати без школе.

Онај господин из Београда веровао је да ће у Миљево донета подићи школу. Толико су онога дана о томе говорили, да он оде задовољан, што је наишао на тако ваљане људе. И баш се радовао, што их је подстакао да ураде једну и паметну и корисну ствар.

Али Миљево опет оста без школе.

Миљевци брзо заборавише, што су о Спасову дне код записа разговарали, па је и даље сваки ишао за својим послом, а деца су се и после тога годинама мучила, одлазећи у друга села, у школу.

До душе, Илија Мајсторовић у два три маха је на сеоским састанцима потезао ту ствар за школу. Али се некако увек то разбије.

— Не можемо ми то, — говорили су једни.

— Нема се откуда, — бранили су се други.

И ко зна докле би то тако остало, да чича-Милошу Старчевићу не стиже унуче за школу.

Старчевића кућа била је и најбогатија и најугледнија у селу. Сам чича-Милош био је годинама председник у општини.

Чича-Милош је имао пет синова, и ни један му није био писмен. Кад је било време, да их пошље у школу, и он је мислио, као и толики други онде у селу:

— Шта ће им школа? Нећу их слати у учитеље или капетане. Имају на чему и од чега живети.

Али сад чича-Милош већ није тако мислио о школи и писмености. Него је баш једва чекао да му унуче, од најстаријег му сина Марка, стигне за школу.

— Хоћу да га дам да изучи школу, — говорио је он. Да имамо кога у кући, да нам прочита пореску књижицу или да напише што год. А ко зна, може се и за попу спремити?

Па већ унапред смишља, како ће то лепо бити, кад му унук дорасте и изучи школе, па се запопи. А сви показују на њега и веле:

— Ето, тај млади пона је из Старчевића куће. То је унук Милошев!

Чича-Милошу је било незгодно, што у селу није било школе, него је дете морао слати чак преко реке, у друго село. Али шта је могао? И лепо сâм се диже са својим Мићуном и одведе га учитељу у школу.

Још је молио учитеља:

— Бога ти, учитељу, припази ми дете. Неће ти бити од мене криво.

Мићун је јутром одлазио у школу, а с вечери се враћао кући. Преко дана је остајао код школе. Спреме му у торбици мало хлеба, комадић сира, или главицу две црна лука, па је код школе ручавао.

У почетку је било лепо. Мићун је јутром једва чекао да крене у школу. А у вече је сав

радостан причао деди, шта је преко дана у школи научно. А деда се чисто подетно, па једва чека мрак, да му стигне Мићун, да му прича о свему што је преко дана радно. Колко се пута тако и сâм стари Милош зацени од смеја за какву обичну ствар, коју му унук прича смејући се.

Већ је Мићун научно разликовати појединачна писмена. И срећни деда једва чека да му унук почне срицати, па да му дâ ону велику песмарицу, што ју је још летос купио на вапнару.

Али кад стегоше мразеви, Мићун је стизао кући касно у ноћ, па тада ретко и вечера, него одмах трчи пећи, да се огреје, па тражи постељу.

Деди то није право. Али види и сâм, да му је дете прозебло и уморно, па га и не дира.

Једне вечери, већ зашло дубоко у ноћ, а Мићуна још нема.

Сви се по кући устумарали. Брину шта је с дететом.

Чича-Милош мало мало па тек ушта:

— Нема још Мићуна?

А види да га нема.

Или ће тек:

— О, брате, шта ли је с тим дететом?

Па у мислима рачуна: куда све има Мићун да прође, док се врати из школе. Помисља у себи:

— Сад је код брестова; сад је код Кадињаче; сад је на потоку.

Кад се сети потока, он сав претрну. Сметови су. Да дете није помело пут, па се сручило у поток?

И одмах узе тражити штап.

— Куда ћеш сада по ноћи? — питају га укућани.

— Како куда ћу? — љути се он. Идем да потражим дете. Ко зна шта му се у путу десило.

Марко хтеде поћи са оцем, али му овај само очима показа да остане код куће, и овај оста.

Одмах изпад села срете чича-Милош Мићуна. Сирото дете, тетура по ноћи и једва извлачи ножице из снега, јер је ветар навејао снегом пут, па се не види: где је пут, где ли је врзина, а где су њиве.

— Сине мој рођени! — викну радосно чича-Милош, па прихвати већ уморно и премрзло дете, натовари га на кркаче и онако стар однесе кући. И, за чудо, није осећао умора.

Још уз пут је чича-Милош тепао унучету:

— Не да̑ више деда да му се ти мучиш по туђој школи. Подићи ћу ја школу у селу.

Мићун је оне ноћи био прозебао, а био се много и поплашио, те је више од три недеље одболовао. Али и кад је устао, деда му више није дао да иде у друго село, у школу.

— Не дам да ми се громиш по снегу. Остани ове године. А до године имаћемо школу у нашем селу.

Дете је жалило за школом и молило деда да га пусти, али чича-Милош није никако попустио од свога. Само је унука једнако тешко :

— Неће тебе деда сасвим одвојити од школе. Изучићеш ти школу. Само ћеш учити овде у селу. Ту ћемо подићи школу.

И. да видите, чича-Милош је одржао реч.

Кад је било о Богојављењу, чича-Милош посла синове, да позову њему: Илију Мајсторовића, Ранка Стојића, Милију Радосављевића и друге угледне људе оданде из села.

Људи се испунише. Али је многи од њих свашта помишљао, те се зачудише, кад их чича-Милош дочека на ногама и расположен.

Миливоје Ранчић не могаде отприети, него му рече:

— По Богу, брате, што нас поплаши? Ја сам мислио да се ниси, не дај, Боже, спремио да погледаш по-Николи у браду. А ти расположенији по икад. Шта је? Говори.

— Чекај, брате, — одговара му чича-Милош. Рећи ћу вам све потанко.

Неки су помишљали да Старчевићи неће да се деле с оцем, па, право да вам кажем, по некоме заигра осмејак на лицу. Радују се људи туђем злу.

Изнеше послужење, као што је то већ ред, па чича-Милош отпоче.

Говорио им је о томе, како треба да подигну школу у селу. И много мања и сиромашнија села већ имају школе, а они је још

немају. Деца им остају неписмена, или се потудају по туђим школама, а они су постидни пред светом.

У први мах готово сви су били против школе.

— Шта ће нам школа? — говорили су једини.

— За школу треба много, а нема се откуда, — додавали су други.

Једини је био Илија Мајсторовић, који одмах приђе уз чича-Милоша.

— Право вели бата-Милош, — говори Илија. Осрамотисмо се код људи, а огреписмо се о децу своју. И много сиромашнија села направиле школу, а ми се још нећкамо, а дао нам Бог свега.

— Не можемо! Не можемо! — говоре неки.

— Зашто не можемо? — готово се осече чича-Милош.

— Па тако, не можемо, — утаче се Аранђео Симић. За школу треба много. Само да је саградимо, па ћемо се грдно истрошити и намучити. А, после, школу треба и издржавати. Ето државе, па нека она подиже школу, ако јој треба.

— Не говори тако, — љути се Обрад. Каква држава? Држави не треба школа, него треба нама, нашем селу, да нам се деца не пребијају по туђим школама. А, после, и држава — то смо опет ми. Сви ми чинимо државу.

Многи се почеше кравити и друкче говорити: неки, до душе, из атара чича-Милошу. Илији и Обраду, а други и онако, што видеше да треба да граде школу.

И почеше се договарати: како да подигну школу, су чим и где.

Чича-Милош се одобровољи, па поче:

— Ето, ако немате ништа противу тога, ја поклањам ону моју ливаду код друма; да подигнемо на њој школу. Има доста места, а и на угледу је и одмах до пута. На средини је села. А има и живе воде.

— Бога ми, бата-Милош осоколи, — узвикује Милија. Сад нам је већ лакше саградити школу.

И свима је мило што је тако лако решено баш о ономе, што је за њих било најтеже: где ће подићи школу и како да купе подесно место.

Сви захваљују чича-Милошу.

Види се, и њему мило, али крије то и уозбиљно се, па чим дође до речи, продужи:

— Станите, браћо. Нисам још све казао. Ја и моја кућа морамо још потегнути за школу. Ето, ја са својима пренећу сав песак, што треба за грађење школе, и докле се год ради школа, даваћу по двојицу, да помажу.

Сад се и остали почеше надметати у томе, који ће више учинити за школу. Чак ни Аранђео није изостао.

— Ја ћу, — обећава он, — свући из планине колико је год потребно дрва, да се испече

креч. А ено и оне моје баште код реке: нека онде направе циглу.

Сваки је по нешто понудио. И за кратко време утанчаше све о школи. Сами ће извадити и донети камен, отесати грађу, спремити креч и песак, принети дрва за циглу и цреп. Само да плате мајсторима за руке.

Па и за новац отворише писанију.

Чича-Милош, радостан као дете, дрешки кесу и вади шест банака.

И остали не остане постидни, него сваки даје или двадесет или десет, или и пет динара.

Накупише доста новаца. То оставише код Обрада, који је био писмен.

Одмах су отпочели спремати грађу. А чим грану пролеће, погодише мајсторе за циглу и цреп. Камен су извадили још за време месојеђа, па су га сад снели тамо, где ће подизати школу. Креч су напекли и угасили. Песка су навукли читаве камаре. А чича-Милош са својима теше букове тарабице, да ограде школско дворниште.

На сами Ђурђев дан закопали су темеље, и већ о Видову дне били су дошли до крова.

Чича-Милош, Обрад, Илија и многи други једнако су око мајстора. Надгледају рад и брзају их, да што пре доврше.

До Велике Госпође довршили су школу. Лепо су је и оградили, дворниште очистили и један део лепо каменом поплочали. Па су се дигли чича-Милош и још седам њих право у

Београд: да траже да им министар постави учитеља, а и да купе потребе за школу.

Министар их је лепо примио. Види се, мило и њему, што су они толико легли за школу, па их пита о свему. Кад му они рекоше да су дошли да набаве наменштај и друге потребе за школу, министар им постави учитеља. Истина, учитељ је био још голобрад, тек што је био свршио школе. Али сâм га министар хвали да је добар.

Позване министра, да им дође на прославу, кад буду освећивали школу. И министар им обећа: доћи ће, или ће послати свога заступника.

Углавине да освете школу о Крстову дне.

Потражише и онога господина, што им је оно пре био о литијама у селу и први им онако лепо говорио о школи.

Умолеше и њега да им дође, да види њихову школу. И он им обећа.

Кад би о Крстову дне, а оно од раног јутра у Миљеву као у кошници. Све је на ногама, све се ужурбало и спрема се: као да је свакоме слава.

Први људи из села су већ код школе: наређују да се спреми ово и оно.

А школа се уздигла на оној узвишници, па као да пркоси. А лепа је, бела је, као да је од сира срезана.

Почеше и гости пристизати. Дођоше учитељи и свештеници готово из читавог среза; а из околних села дођоше сви угледнији људи.

Кроз онај свет већ се шапутало:

— И министар ће доћи. Синоћ је стигао у окружну варош. Јутрос ће овамо са окружним начелником.

И сви се радују што је чак и министар потегао толики пут, само да види миљевску школу.

Кад сунце мало одскочи, грмну прагија. Онај се свет ускомеша.

— Ето их! — говорили су један другоме, па сви потрчаше на друм.

А отуда друмом отегао се читав ред кола.

Напред су јахали коњаници Миљевци, који су зором отишли у пресрет својим гостима, а за њима су се отегла кола за колима.

У првима је био министар са окружним начелником, у другима командант окружне команде са оним господином из Београда, па прота са инжињером, па толики други. Ко ће их све и набројати?

Осветили су школу.

После освећења била је гозба, коју су Миљевци били спремиле својим гостима.

Кад је било у средини ручка, устао је министар просвете и напιο врло лепу здравицу Миљевцима. У здравици их је као мало и укро- рео, што су тако дуго били без школе, у мраку;

али их је и похвално, што су се опет сетили школе и показали толико љубави према њој.

Наздрављали су и други. Говорио је и онај господин из Београда, што је још пре био о литијама у Миљево. Он је наздрављао новоме Миљевоу, које ће школа створити.

Сваки час је одјекивало „Многаја љета“.

Али у мало не дође и до свађе. Поп-Никола и чича-Радојица се почеше препирати о томе, ко ће купити школе звонце. Јер је школа била још без тога. Хоће један да учини ту задужбину, а хоће и други. Напоследку се умеша и министар и реши ствар: звонце да купи пона, а чича-Радојица нека о своме трошку озида извор, што је одмах онде до школе жуборило. И обојица пристадоше на то.

У вече испративше госте.

Чича-Милош дошао подоцкан кући. Али опет тражи свог Мићуна. Метнуо га на крило, па му тена:

— Казао је теби деда, да му се дете неће више потуцати по туђим школама. И, ето, подигосмо школу. Сад само да ми будеш жив, и деди да осветлаш образ.

На Миљево су се угледала и друга села.

И сад у читавоме ономе крају нема готово ни једнога села без школе. Подигли су школу чак и у маломе Бранкову, и ако у селу нема ни осамдесет кућа, а село је доста сиромашно.

КО ЈЕ ЈОШ И КУКУРУЗ ЗАЛИВАО

Жито је још лежало у крстинама свуда по житарама. И сено није још било здевано. Па опет је сеоска механа била пуна као кошница. Још од раногa јутра кафеџија Спира и његова два момка нису стала: непрестано трче и служе госте. Једнима носе ракију, другима каву, трећима додају карте, четвртима доноси жиншке, да припале дуван. Сви су столови заузети, па за једнима пљунте карте, за другима се про-сипа ракија. А сви су заграјали, па мало који другогa и чује.

На њиви и ливади није било никога. А ко би и смео данас ући у њиву? Огњена је Марија. А на тај дан одрасло не улази ни у њиву, ни у ливаду. Не сме. Сваки верује, да би одмах плануло и жито, и сено, и све по пољу, само кад би се који латно ма каквога посла у пољу на тај тако велики светац.

А и тако је од силне жеге било већ све по пољу сагорело.

Већ се примицао велики ручак. Механа је све пунија. Поиздолазили су и они чак из горње мале, који иначе ретко сплазе механи.

Дошао је и Добросав Милукић.

Обиђе све столове редом. Али му се нигде није допадало. Него изиђе пред механу, на велики трем. Ту су за једним столом већ били засели: Здравко Васић, Јеротије Петковић, Симеун Миљин и Мића воденичар. Пијудкали су ракију и говорили о летини.

Баш се Јеротије жалио на сушу.

— Нема од нас ништа, — вели Јеротије. Речено нам је да пропаднемо, па то ти је. Све изгоре. Воће опада, јагурда на лози спекла се, а кукуруз се упрео и пожутео, па и не помишља да заметне.

— Зло. Бога ми, — додаје Здравко. Нема ни траве. Све је изгорело.

— Одакле да платимо порезу! — пита Симеун забринут. А чиме у кући да се покрпимо, кад нам суша уништи берићет?

Добросав стао више њих, и слуша њихово жадање. Па се поче искашљивати. Хоће и он да рече коју.

Јеротије и Мића се мало помакоше, да му направе место за столом, да седне. Али он одби и оста онако стојећи.

Отпоче Добросав:

— Бога ми, не ваља ништа. Синоћ сам баш био у њиви, — оној испод Спасојеве јаруге. Гледам, па ми сузе ударише на очи. У њиви права пустош. Све је изгорело: и кукуруз, и пасуљ, и дулек. Него се код све певоље и насмејах.

— Е, зашто? — питају га и Здравко и Јеротије, и Симеун, и Мића.

— Море, маните, читава прича, — одговара им Добросав. Некакав господин човек прође онуда друмом, па ме окупио корети, што не заливам њиву.

— Славе ти? — пита га Симеун.

— Кажем вам, — продужује Добросав. И смејао сам се. А ко се и не би смејао, кад господин човек, који није никад окопао ни оцака кукуруза, хоће нас сељаке да учи, како се ради у пољу?

Па ти развеза Добросав читаву причу:

— Било је, — вели, — већ око зара-нака. Ја сам се био вратио из забрана, где сам био насекао лемезнице за сено, па шта ћу, куда ћу, него хајде на њиву. Стао сам горе па увратину, па гледам онај јад по њиви. Кад тамо друмом јашу двојица на коњима, а обојица у официрском оделу. Види се по оделу, нека крупна господа. Један је био већ просед, и тај је јахао напред. А онај други, млађи, терао је коња за њим.

Кад су били према мојој њиви, стадоше. Онај стари притера коња самој врзини, назва ми Бога, па и сâм поче гледати по њиви.

— Баш је много засушило, — почиње он разговор.

Али мени није било до говора, него ћутим и хучем.

— Штета што нема кише, — заметао је он даље разговор. Само да мало окваси земљу, па би све оживело.

— Баш ништа сад не би помогла киша, — одговорих ја, али опет преко воље.

— Море, само да пљусне, па би видео: повратно би се кукуруз. Опет би све озеленело. И усевима и трави сад само влаге треба, па би се све кренуло напред.

Он је и даље разгледао по њиви. Па се загледа у врбе, што су се издигле и с једне и с друге стране воденичне јаруге.

Од једном ме упита:

— Ама, да није оно онде река? — па показа на врбе.

— Није! — одговорих му ја опет преко воље.

— Па одкуда онде онолике врбе? — пита он даље.

— Јаруга је онде, — одговорих му ја. Воденична јаруга.

— А има ли у њој воде? — пита он даље.

— Како не би било воде! — готово се осекох на њега. Ено је одмах испод нас воденица; меље и сад без уставе.

— Па што, брате, тако радниш? — узми он половати. Зар ти вода над њивом, а ти хучеш због суше? Што не направити ваде, па да пустиш воду у њиву?

— Како, како? — чудим се ја. Да заливам кукуруз?

— Јесте, да заливаш кукуруз, кад ти је вода тако под руком, — говори ми он.

Ја се од све муке насмејах, па му лепо одговорих :

— Бог с тобом, господине, шта ти то мени говориш? *Ко је још и кукуруз заливао?*

— Ја те учим добру, — вели он мени даље. А ти чини како ти драго.

— Прођи се ти, човече, таквих разговора, — рекох ја њему. Нећемо ваљада ми, сељаци, учити у вас, господе, како се ради сељачки посао?

— Како ти драго, брате, — опет ће он мени. Али ја бих па тој њиви, кад је тако уза саму реку, имао кукуруз као босиљак. Мени суша не би досађивала.

— Море, не учи ти мене, како се послује у њиви. — опет му ја одвратих. Не знам ти ја, како се господује. А па њиви сам, од како сам пошао погама.

Он само ману главом, погледа још једном по њиви, па окрете коња и пође друмом. Само је после оном другом нешто говорио, па све окреће главу овамо мени и показује му руком и моју њиву и воденичну јаругу.

※

Продужише после говорити о ономе, што им Добросав исприча. И од свакојакe су руке објашњавали то, што господин човек стао да

разговара са сељаком, па још да му саветује да кукуруз залива.

И готово ови се сложише, да ту има нешто. Није господин човек тек онако био стао да говори с Добросавом.

— Није то било без ичега, — домишља се Јеротије. Иначе што би он застајкивао и ту вазда заповетао?

— Море, био човек докон, — објашњава Здравко.

— Ја оцет мислим, — вели Симеун, — хтео је мало да се слади нашим невољама. Таква су вам господа. Не маре они нас сељаке. Па им је мило, кад се ми патимо.

— Ама, људи, не говорите као деца, — умеша се Мића воденичар. Нити су господа наши душмани, нити се радују нашој невољи. Сви смо ми једно. Зар наша браћа и наша деца не иду у господу? Ето, баш је, Јеротије, твој братучед велики господин. Родио се у селу, ту с нама одрастао, па после отишао у школу, и ено га сад доле у Морави капетанује и суди. Па зар је он нама душманин?

— А, друго је Јеротијев Милан, — брани се Симеун. Друго је он. Он је, истина, господин, али он је наше дете. Али они други, — они нам не желе добро. Зато нам и саветују, да чак и кукуруз заливамо. Мисле, ми смо баш сасвим будале, па да нам се после смеју.

— Е, с тобом се не може разумно говорити, — љути се Мића на Симеуна. Који су

то други? Сви смо, брате, ми сељаци. И она највећа господа наша старином су сељаци. Свакоме је од њих или отац или дед био сељак и живео је овако као ми.

— Јесте, зато нас и уче да кукуруз заливамо? — брани се Симеун.

— И да заливамо, Симо, и да заливамо, — жести се Мића. Право је човек и казао. Што да не залијемо, кад је вода под руком? Зар не заливамо паприку, па купус, па лук, па толику другу расаду?

— Друго је то! — доказује Здравко.

— Зашто је то друго? — пита Мића. Све је то Божја травка. Све то расте на земљи и не може без воде. Па зашто да им не дамо воде, кад то можемо с мало муке учинити?

— Таман, да долапе правимо, па да заливамо кукуруз? — опет ће Симеун.

— Нећемо правити долапе, — одговара Мића. Долапи скупо стају. А где бисмо нашли и толику воду, да све њиве залијемо? А не би нам се све то ни исплатило. Али тамо, где то можемо учинити с мало труда и трошка, зашто не бисмо урадили? Зашто Добросав не би пустио ваде кроз њиву?

— Бога ми, ја да не заливам кукуруз. — умеша се Добросав.

— Ни ја, — додаје Здравко.

— Бап ни ја, — умеша се Јеротије.

— Бога ми, заливаћу, — пркоси им Мића. И камо среће да сам се тога раније сетио.

Бар онде код воденице имао бих праву гору од кукуруза. Не би ми деца била жељна печењака.

— Бар ће се имати коме село да смеје,
— говори му Здравко.

— Не марим. Нека ми се за то смеју, — одговара Мића. Нека ми се не смеју за какво рђавство. А за рад нека ми се баш и насмеју.

*

Још су мало поразговарали, па се разиђоше.

Мића оде својој воденици. Чим стиге, одмах пређе преко брвна и оде у њиву, што му је била одмах онде до воденичне мртваје.

Гледа онде, где су краставци, купус и други зелениш, што је сваке вечери заливао, — а оно милина погледати: све је бујно, зелено. А кукуруз, пасуљ и друго, што није заливао, усукало се и снарило, — мислиш ништа више нема од њега.

Чуди се Мића, како се раније није сетно, да и то залива, кад му је вода била ту одмах више њиве. А у мртваји је било и сада толико воде, да је могао и пет ополиких њива свакога дана добро залити.

И одмах узе смисљати, где ће да проведе ваде. Па је сутра дан зором, чим је засуо мливо у воденици, узео мотику и направио ваде.

Поче Мића заливати кукуруз. Почеше се по селу смејати Мићи, шта то ради.

— Изгубио памет! — говорили су једни.

— Није, него је пнација, — говорили су други. Зарекао се, па сад нема куд.

А Мића је само ћутао, и свако друго, треће вече пуштао је воду кроз кукуруз.

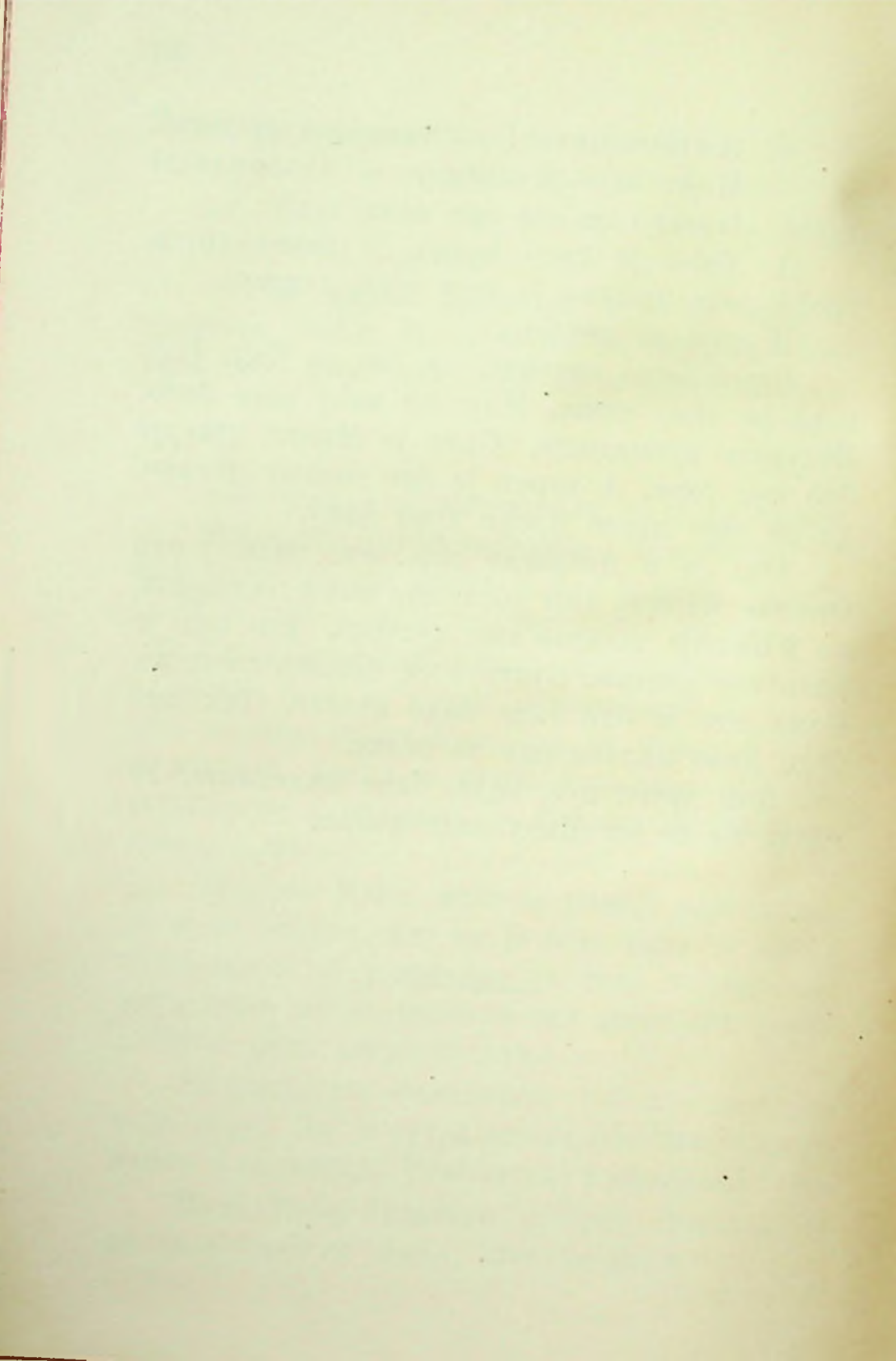
И није се покајао.

Суша беше запекла, па све до Мале Госпође не кану киша. Није ни ноћу росе било. Кукурузи пропадоше. Само је Мићин кукуруз био као гора. А корен је био толико одсекао, да се није могло проћи кроз њиву.

Сад се и Добросав каје, што онда, у очи Огњене Марије, није послушао онога господина, те ни он није заливао свој кукуруз. Али сад је било све доцкаи. Кукуруз се био већ сасушио. Само што је био овде онде класао. Тек ако буде имао мало шаше за стоку.

Али други пут, вели, биће паметнији. Угледа ће се на Мићу воденичара.

КАКО СУ СЕ У ДОБРИЦАМА ОСЛОБОДИЛИ
КУЛУКА, А ОПЕТ СУ ИМАЛИ УВЕК
ДОБРЕ ПУТЕВЕ

Село Добрице било је некако на ударцу, те су на њ увраћала некаква два три друма, и Добричани се лепо сатрше, кулучећи и оправљајући своје деонице.

Мало, мало, па тек биров завиче по селу, да пзиђу на кулук и оправе пут на овоме или опоме месту.

У близини су биле овеће вароши, па су путевима увек крчала кола. А некако и путеви при самоме просецању нису били баш добро израђени, те је сваки час ваљало по где где оправљати и наспати.

А Добричани, опет, нису хтели пустити да им се рекне, да су путеви кроз њихов атар горни, по што су у атару суседних села, те је кмет сваки час редно на кулук, да се оправља пут.

Добричани су били устаоци за све, те нису много викали на кулук, јер су знали да оправљају путеве у првоме реду за себе, а после за друге. Али им по некада баш и тешко падне.

Колико пута тако морају да оставе кошење, па да иду на кулук. Или је таман ударила киша, те је кошање у највећем јеку, а они морају напуштати њиву, и ићи и дангубити са стоком по неколико дана, исправљајући и насплајући путеве.

Дојади и то.

Једном тако, таман је била почела жетва, а биров заредно по селу, па казује председникову наредбу, да се одмах изиђе на кулук и оправн и наспе друм све од Кривог Дрвета, па до Симине Умке. Прошао, вели, канетан с неким странцима, па му они приметили за друм, а он сад навалио на кметове, хоће да их потамани, што им деонице нису у реду.

Изишли Добричани на кулук, а душа их боли за њивама. Таман им жито дошло готово до амбара, а они морали све то да оставе и да иду на кулук. А да којом несрећом удари нека ала, као што се то може лако десити, па да слистити жито, шта да раде?

Насипљу они тако друм и вајкају се. Док ће им тек рећи господин Павле, срески писар, који је био одређен да надгледа кулучаре:

— Па што кулучите, кад може бити без тога?

Добричани га тек погледаше. Шта би дочеку, те тако говори? Зар он власт, па говори људима, како не треба да излазе на кулук, а бап их власт и тера на кулук? Да није то какав марифетлук, па да их после окупи казнама? Истина, господин Павле није био рђав

човек, и увек је добро поступао с народом. Али иди му ти веруј. За час се човек може изокренути.

Зато Добричани оћуташе, па се праве као да нису ни разумели господина Павла.

Али овај то није био ни уочио, него им узе казивати како у неким земљама не раде друмове кулуком, нити онет плаћају какав прирез за оправку путева. Него лепо засаде и с једне и с друге стране пута воћке, па после, кад воћке стигну на род, продају воће и повцем, који за то добију, плаћају те се пут оправља.

Добричани се мало откравинше. Видеше сад да их господин Павле није хтео да извуче за реч, него им је збиљски говорио како да се помогну, па да се ослободе кулука.

Миљко Радончић узе причати, како је био у другоме рату, кад су Срби узели Нишу и Врање, па је видео од Ниша па све до Врања готово целим путем и с једне и с друге стране засађена дрвета, махом врбе и тополе.

И Радоје Цветковић исприча, како је једном гонио неку стоку у Лозницу, па је видео исто тако од Лешнице па све до Лознице са обе стране пута засађено дрвеће. Па је, вели, ту било и ораха, и трешања, и дудова, и разнога другог воћа.

— Веруј, веруј, — додавали су други.

— Што не бисте и ви тако радили? — онет ће писар Павле. Посадите кроз цео ваш атар свуда крај путева крушке или јабуке, па

кад воће стигну на род, а ви продајите воће, и тим новцем плаћајте да се оправљају ваше деонице.

— Таман би се то одржало, — вели Јован Марић. Све би то свет поломно и однео.

— Би, кад бисте ви седели скрштених руку и затворених очију, — одговори му господин Павле. Али ако ви будете устаоци, тако неће бити, него ће се то лепо подићи и одржати, и ви после нећете остављати своје послове и громити се по кулуку.

— Право вели господин, — одобравали су неки.

— Море, то је само прича, — додавали су други.

И опет почеше звечати мотике. Кулучари наставише да разређују шљунак по друму.

Али право народ вели: Не зна човек одакле ће му зло доћи.

Таман су кулучари били готово површили посао и хтедоше кренути кући, а оно се нагнута небо и за час осу град, као да га руком разбацујеш, па крупан као ситнији ораси.

Једва се кулучари посклањаше испод кола, на којима су доносили шљунак из реке. Хтеде их град побити.

Није прошло ни толико времена, колико пробави човек, док пажње добро време мухара, а опет се разведри и грану сунце.

Али је сад било жалосно погледати по пољу. Све је било смањено. А лед се могао лопатама гртати.

Најжалосније је било погледати житаре. До мало час жутеле су се као злато. Па класје пуно једрога зрна. А сад све поломљено и оборено, а зрна скруњена, као да је неко терао кошију по њиви.

Гледају то људи, па им дошло да јаучу од бола. А највише им криво, што су испустили већ готов хлеб. Да само нису излазили на кулук, пожели би, и не би им пропало толико жито.

Истина, град је могао ударати и раније, те су и без кулука могли остати празних амбара. Али тек сад им је кулук био највише крив.

— Е, право вели господи Павле! — јадкује Стеван Мијатовић. Нисмо ми устаоци. А да јесмо, и ми бисмо радили као и ти разумни људи у другоме свету, па бисмо се ослободили кулука.

— А ко нам брани, да то сад урадимо? — додаје Милија Јевремовић. Никад није доцкан.

— Бога ми, право кажеш, — одговарали су други. Што не бисмо послушали господина Павла, па засадили воћке крај путева и спасли се кулука?

Реч по реч, па се споразумеше, да још сад с јесени свуда кроз свој атар засаде воћке крај путева.

Павлу писару мило, што Добричани хоће нешто, што је добро, па им казује на шта све треба да пазе при сађењу воћака крај пута и које ће воћке садити.

— Није ни то добро посадити макар шта и ма како, — учио их је он даље. Јер мала је корист од тога, ако ви овде посадите воденачу крушку, а одмах до ње петровачу јабуку, па до ње некакву шљиву; па једно стигне да се бере, а друго није још ни зарудело, или једно се тражи и скупо плаћа, а друго ти нико неће ни да погледа, или нишан у стању ни да га однесеш на трг, него се још уз пут поквари. Него, — вели им он даље, — треба пробирати шта да се посади, па ваља садити само оне воћке, које се као дрвета могу дуго одржати, а сазревају готово у једно доба, и род им се много тражи и доста плаћа.

— Лено, људи, да урадимо тако, — истаче се Цветко Јагодић; — да посадимо и однегујемо воћке. Али кажите ви мени, ко ће воћке сачувати од света, да их пре времена не обере? Па ће још и гране поломити.

Опет им је објашњавао господин Павле, како и то раде у другоме свету. Тамо се род обично даје под закуп, па род и воћке чува онај, који је закупио воће. А чувају и сами сељаци, који су подигли воћке. Неће ти тамо ни један за живу главу да узабере воћку крај путева. А ако се неко и превари, те то учиши, они га казују властима, те га власт осакати

казнама, и воће му после преседне, те му више никад не падне на ум, да на путу и пожели воћку. Чак мирно пролази и поред зрна, које је ветар оборно. Лежи воће по путу и труне, а нико га не дира.

Добричани су после изнели ту ствар пред општински збор, и збор је то једнодушно примио, јер је свима кулук био већ додијао.

Још те јесени изишли су готово сви одрасли мушкарци са ашовима и мотикама, и у целом су свом атару крај путева ископали дубоке јаме за воћке. И с једне и с друге стране пута на сваких десет корака била је јама.

Среска скупштина је опет одобрила, те су им из срескога расадника били бесплатно дали окалемљене младице, и они су рано с пролећа свуда крај путева посадили воћке.

Сам срески економ одабирао је младице и надгледао и показивао, како ће ове младице пресадили.

Сви су га лепо слушали и ваљано површили посао, те се готово сви младари по-испримаше.

Посадили су све само јесење воће: јабуке ђуле и колачаре и крушке арапке и озимаче.

Добричани су ове воћке сматрали као нешто сасвим своје, па су се својски и бринули о њима. Пазили су их, да их људи и стока, пролазећи друмом, не поломе. Чистили су их од гусеница. Па, Бога ми, лети су их, кад опеку врућине, по који пут и заливали. И никоме то

није било тешко. Сваки је радио с вољом, као да ради у своме воћњаку.

Већ четврте године прородише нека дрвета.

Чувају то Добричани, па не даду пролазницима ни да им много загледају у род. Боје се, и тиме ће им нанети штете.

Чак су се и чобанчад била привикла, па би, чувајући стоку по стрњикама крај пута, из свега гласа викала на оне, који би ишли друмом, па би застали и загледали се у коју воћку крај пута.

На Михаљ дан била је у селу читава светковина.

Искупило се цело село, да обере воће крај путева. Све су обрадо воће донели на гомилу, па су онда поп, учитељ и председник општине поделили свима по коју јабуку и крушку.

Тада одлучише да већ за идućу годину издаду воће под закуп. А сви се заветоваше, да ни један ни руком неће таћи воће крај пута, и да ће још сваки, кад год доспе, надгледати, да и други не чине штете воћкама.

Воће је узео под закуп Миладин Стојановић, оданде из Добрица. Он је и дотле по мало шиљарио воћем. И ово му је сад било добро дошло, јер је имао доста кунаца за добро воће.

Он је пристао да му даду род од воћа, а он о својем трошку целе године да оправља све путеве у атару, само да му принесу шиљунак.

Људи су се чудили Миладињу. Мислили су, преварно се, јер су воћке још младе, те ће мало родити.

Али се Миладин није преварно. Воћке поред путева увек добро напредују, јер имају доста и промаје и светлости, па и добро роде, и род им је крупан и добро узри, те му је и цепа добра.

Миладин је сваке године повишавао цену за воће поред путева. Већ треће године није тражио да му допосе камен и шљунак, него је и то довлачио о својем трошку. И опет су путеви били увек исправни, а Миладин је видео цену вајду за продато воће.

После десетак година, кад су воћке биле већ ојачале и почеле добро рађати, Добричани не само што нису морали излазити на кулук, да оправљају друмове, него су сваке године имали и леп приход од онога воћа крај путева. За воће су добивали тако добру цену, да су плаћали све што је требало око исправке и напашања путева кроз свој атар, и опет им је претицао доста, те су то трошили на школу.

А сваки је пролазник уживао, кад је пролазио кроз добрички атар. Ту су били путеви најбоље насутн, те се зими и по ружном времену кола нису никад глнбала у блато, а лети им опет никад није досађивала прашина, јер су воћке крај путева заклањале друм од припеке, те је по њему увек било по мало влаге и свежине.

СТОЈАНОВА ЗАДУЖБИНА

Тек што се било мало одјутрило, а нахијски капетан Мијушко већ је седео на докату свога конака: подвинуо ноге под себе по пареноме ћилимцу, огрнуо се кратким ћурчетом, па ће тек по који пут повући дим два из чибука, чији је дугачак камин био чврсто стегао левом руком. А поглед је био уиђо у црквицу, која се преко пута од његова конака беласала у правој шумици од липа и разних воћака. Загледао се Мијушко у црквицу, па се сећа кад је црква грађена, и како је он онда био тек само обичан момак у господара Димитрија, а сад је, ето, доспео да буде господар и Јагодини и целоме горњем Левчу.

И дуго би тако Мијушко размишљао о прошлости, да га не прену из мисли пандур Стеван, који беше стигао из нахије, па похита пред капетана, да му јави како је извршио добивене заповести.

Капетан Мијушко само одиже мало обрвама, и то је био знак, да Стеван отпочне своја саопштавања. И он поче:

— Кмету Миленку у Бунару наредно сам за онај пут.

— А шта је с Богосавом из Рековца? — упита Мијушко.

— Њему сам заповедио да донесе оне јасенове труице, — одговарао је Стеван по војнички.

— А Стојан из Ратковића? — питао је даље капетан.

— Дотерао сам га овамо, — одговарао је Стеван одсечно.

— Доведи га, — наређивао је Мијушко.

Стеван се само мало лако поклони капетану и готово слете низа степенице у дворинге и после неколико тренутака враћао се с једним крупним постаријим човеком. Обојица стадоше пред капетана.

Капетан Мијушко подиже главу и добро загледа овога човека, кога му пандур беше довео.

То је био крупан, кошчат човек, црна, опалена лица, проседе косе и прогрушале браде, раздрљених груди, у неким старим чакширама и половном сукненом гуњу.

— Ти си Стојан Никосавић из Ратковића? — упита га капетан.

— Ја сам, кнеже! — одговори овај мало пригушеним, али доста меканим гласом.

— Па пита ти то радниш по нахији? — питао је даље Мијушко. Досадише ми тужбе на тебе.

Стојану се мало намрачи лице. Прогуну два три пута пљувачку, па одговори капетану:

— Не знам, кнеже, ко ме тужи и зашто ме туже. Никоме, сем Богу, нисам ни зашто крив.

— Како ниси крив? — љутију се капетан. Зар ништинш људима мѧл, и ниси крив?

— Чији сам мѧл узео, кнеже? — пита Стојан, а глас му већ дршће.

— Ниси, до душе, узео, али као да си и узео, кад улазиш људима у имања и тамо им кришиш и штетиш воћке. Ето, у планини ма-настира Ралетница прекратно си на стотину дивљака крушака. Па си Радојку из Надрља баш пред самом кућом прерубио и окалемно трешњу, а он је баш то дрво чувао, да му нарасте, те да га после одсече и из пања ископа ступу за сѧ.

— Никоме нисам учинио штете, кнеже, — одговара Стојан. Ја само градим задужбину себи и својој души. Калемим воћке. Окриљим дивљаку, да јој дам питом навртак, па да после донесе род. Душе ваља, никада нисам питао чија је дивљака. Али никоме не учиних тиме штете ни квара. А, опет, никоме нисам тражио ни плаће ни враће, што му окалемим воћку.

Капетан Мијушко више као да није ни слушао Стојана, него се узе смејати и као за себе говорити:

— Гради задужбину! Он и задужбина!

Па се онда окрете Стојану и поче га корети:

— Знаш ли, Бога ти, шта говориш? Какву задужбину ти можеш градити, кад ето те, какав си јадан и жалостан? Ни ја не могу да правим задужбину, и ако сам господар читавоме једноме крају и имам власт чинити све. А ти, нишко и ништа, хоћеш задужбину! Јадна ти задужбина, гори ти живот! Задужбине су градили царев и краљеви; задужбине може дизати господар у Крагујевцу. А ти хоћеш задужбину?

— Сваки ради по своме могућству, — одговори Стојан. Ја чиним колико могу.

Капетан је дуго говорио Стојану, да се окане тога, што је увртео себи у главу, па да се погоди у кога домаћина за чобанина, или за чувара у винограду, а више да не улази у туђа имања и тамо да калемн воће. То од њега нишко не тражи.

Али Стојан се непрестано бранио.

На послетку се ослободи и поче капетану говорити:

— Лако је, кнеже, теби саветовати и тражити, али је мени тешко у томе тебе послушати. Ја носим велики грех на души, и ја га откајавам радећи овако, како радим.

Ово зачуди капетана, те затражи да му Стојан каже, какав је то тежак грех, који је натоварио на своју душу.

Стојан се мало опирао, али се на послетку мало раскриви и отпоче:

— Тежак је мој грех, кнеже. Тешко да ћу га никада откајати. Мучно ми је о томе и говорити. Али кад већ није друге, да ти испричам.

— Рођен сам и одрастао сам у задружној кући. Чим сам мало одвркао, дали су ми да чувам стоку. И ја сам то радно. Али то није мучан посао. По цели дан се само пременјам из хлада у хлад. Паше доста, шума недогледна, те се стока занесе пашом, а ми, чобанчад, само што истерамо стоку тамо, где је најбујнија трава, и ту је оставимо, па се искупимо и после већ не знамо шта ћемо од ђаволства; само измишљамо, како да прекратимо време. Какве лудорије нисмо чинили! Уђе тако међу нас неки бес, да већ нисмо знали шта да чинимо. Колико пута тако заредимо уз реку, па где год пађемо ограду, посечемо гужве на четалима и свалимо у реку читаве камаре врњика. Или пообарамо вратнице. Или покусимо или почуљимо људима стоку, те после нису пристали ни да је чувају онако наказну, ни да је коме понуде, да му је продаду. Једном смо тако поћу отишли чак у Пчелице, те чича-Вељку усред зиме поизвртасмо све трмке с пчелама. Али ми сад најтеже пада, кад се сетим шта смо радили с младарима по шуми и воћњацима. Наоштримо добро секирчад, спустисмо се низ ону страну Кременца, па окушимо по церићима, и по читаве дузије шуме оборимо: само засечемо, па оставимо онако прекрјано. Или упаднемо у воће, па шљиве, јабуке, крушке и друго воће

просто изрубимо до земље. Већ калем се није од нас могао одржати. Чим видимо да где год у воћу или шуми беласне кривица око навртка, одмах се грабимо ко ће пре очепити већ примљени калем. Па што су виногради страдали од нас! Таман се садић примио, а ми зађемо, па почупамо лозу и све укамаримо наред винограда. Цео је свет кукао на нас, а нико нам није могао ништа.

— Једном нас само окупи кмет Јанко, кад чича-Никодију почупасмо бостан, и лепо свакоме одвајно по двадесет и пет. Али му то после преседе. Нису прошле ни две недеље, а њему плануше трла, па му у кошари изгоре кобила, којој није било парнице у читавоме крају: и у владицина кола могла је пристати.

Ту мало Стојан одахну, па продужи:

— Ја сам, чини ми се, међу свима био најгори. Уживао сам, кад сам могао коме учинити зло. Истина, много сам пута повукао ступац. А једном ме Антоније у мало не разнесе сеченицама, кад сам био дошао, да му провалим брану на јазу од воденице.

— Али удари после нека несрећа у нашу кућу. Навали помор, па нам ископа кућу. Само остадосмо ја и једна ми сестра од стрица. Она се доцније удаде у Славковића у Цикоте, а ја остадох сâм. Та ме је несрећа отргла од зла. Освестих се. Видех да сам много грешно. Али што је било, није се могло повратити. У сво-

јој самоти често сам се сећао свега онога, што сам у лудости починио, и љуто сам се кајао. И сад ми сузе ударе на очи, кад се сетим Мијина воћа. Био је искрчио читав дан орања, па свуда засадио воће: и јабука, и крушака, и трешања, и мушмула, и свега. А све је био искалемно, и калеми су тамо и били стали на род. Проћем ја једаред поред самога воћа. Све је било у цвету, па од мириса јабука и крушака не можеш ни путем да идеш. Мени се нешто ступило у глави. И идуће ноћи ја сам у Мијину воћњаку бесно размахивао секирчетом по оним младарима. У јутру ни једна воћка није осванула читава.

Ту Стојану грунуше сузе. Он дохвати убринути из појаса, те их овлаш обриса, па продужи казивање:

— Мој ми је тежак грех непрестано излазио пред очи. Нисам имао стапка ни сапка, све док нисам почео радити ово, што чиним сад: чим видим дивљаку, ја је окалемим; ако наиђем лети по пољу на ненапојену стоку, ја јој макар у дубини од дулека донесем воду и напојим је. Тако откајавам грехе и градим себи задужбину.

Капетан Мијушко је слушао Стојана, слушао, па се замислио. А Стојан стоји пред њим и не миче се.

— Е, мој грешнице, — рече му на послетку капетан. Велики су греси твоји. Али је Усуд ваљада судно, да тако проћеш. Иди, и

откајавај грехе. Само не дирај у туђе бранике. Ено ти онолике планине, па руби и калем до миле воље.

Стојан се опрости с капетаном и оде.

Више није дирао у туђе забране и воћњаке. Али чим гране пролеће, а он раном зором крене у шуму. О бедрима му тоболац, пун насечених гранчица од најлепших крушака и јабука; за појасом му онтра бритва и секирче, а о рамену му пребачена торба, у којој увек доста лема и крпа. По цели дан лута по шуми, и чим наиђе на дивљаку, јали крушку јали јабуку, одмах крчи око ње, лепо је окрене, па наврће калем пштоме крушке или јабуке.

Тако ради недељама, свакога пролећа, све док дрвеће не потера лист.

Људи гледају шта ради, па тек одману главом и проговоре:

— Стојанова посла!

По неки га тек упита:

— Еј, шта то радиш, море?

А он не прекида рад, него онако више за себе одговара:

— Ето, градим себи задужбину.

Године су од тога времена прешле. Стојану се давно ни гроб не зна. Али његова задужбина стоји. Сад је сав Левач прави воћњак.

Многи помену Стојана. Беру они мирисаве караманке или зеленике јабуке, па се сете Стојана и тек реку:

— Бог да га прости!

А по неки дода и ово:

— Сиромах! Он је баш лепо откајао своје грехе. Подигао је себи задужбину.

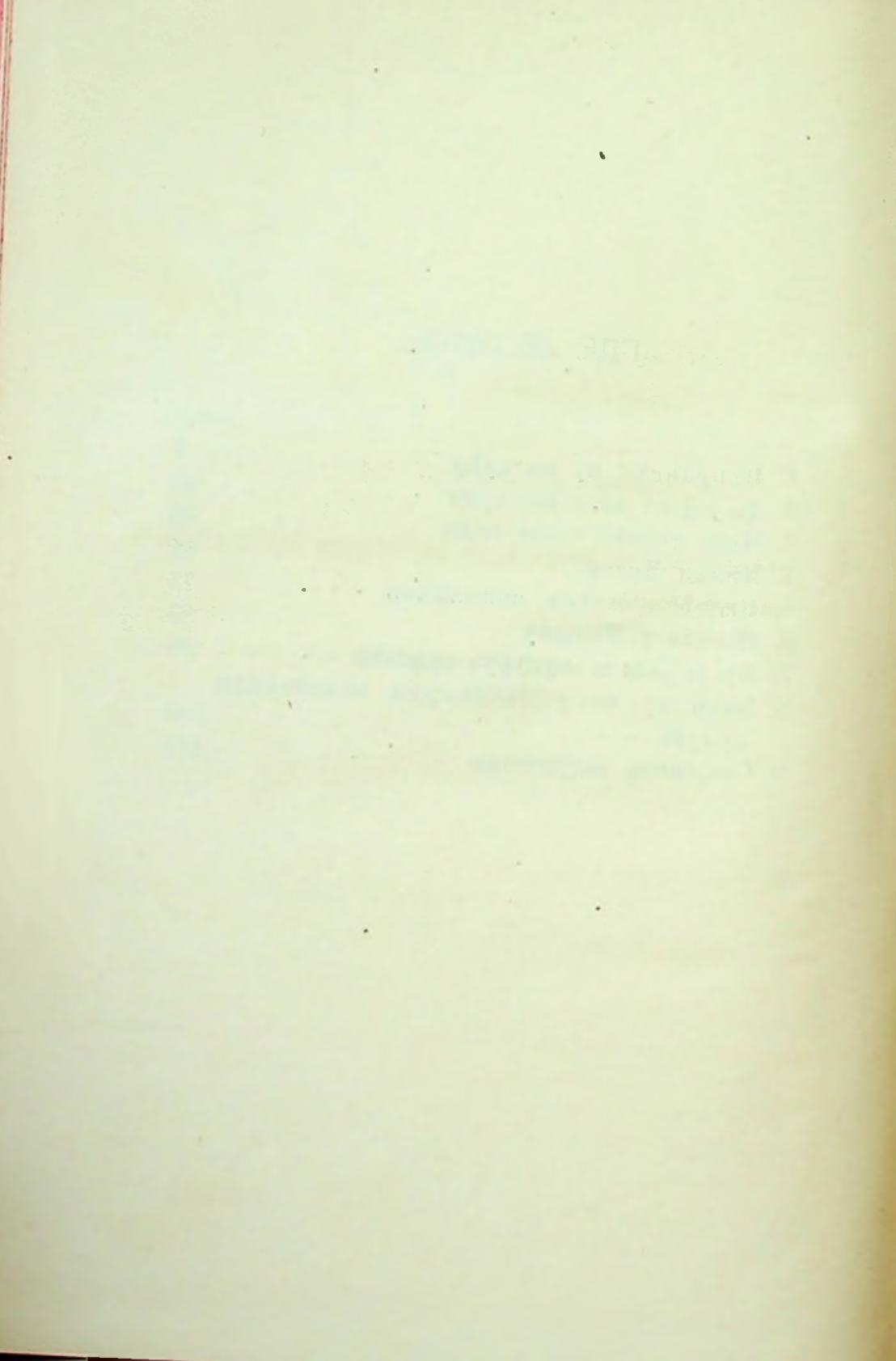
Капетана Мијушка нико се и не сећа.

ГДЕ ЈЕ ШТО:

СТРАНА

1. Напраћено му на кућу	7
2. Да јој се дете не мучи	25
3. Није познао своје село	43
4. Милан Мрзан	61
5. Видоје и његов наполичар	75
6. Школа у Миљеву	85
7. Ко је још и кукуруз заливао	99
8. Како су се у Добрицама ослободили кулука	109
9. Стојанова задужбина	110

ИЗДАЊА ЗАДУЖБИНЕ ДИМИТРИЈА СТАМЕНКОВИЋА

- Књига 1. **Родољуб**, од П. Бурда, превео с француског Јов. М. Јовановић. С биографијом добротворовом. Стр. LXVI и 144. Штампана у 25.000 примерака.
- „ 2. **Шта ћемо и како ћемо**, од П. Аршинова, професора. Стр. 238. Штампано у 25.000 примерака.
- „ 3. **Зло и добро у нашем народу**, просте приче из живота нашега народа, испричао Ж. О. Дачић. Стр. 149. Штампано у 25.000 примерака.
- „ 4. **Српско родољубље и отачаствољубље**, од др. Вој. Бакића. Стр. 149. Штампано у 25.000 примерака.
- „ 5. **Учитељева писма са села**, од Милана Ст. Педесљковића, учитеља. Стр. 128. Штампана у 25.000 примерака.
- „ 6. **Како моји живе**, просте приче из живота нашега народа, испричао Ж. О. Дачић. Стр. 130. Штампано у 25.000 примерака.

По тестаменту великога просветног добротвора Димитрија Стаменковића све се ове књиге његове задужбине раздају народу српском у Србији и ван Србије бесплатно.

Фабрика Марицића и Јанковића
БЕОГРАД

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАЊОВИЋ"

30 СР 821.163.41-32

ДАЧИЋ Ж. Д.

Како моји живе

ЛЕКОВАЦ

000027386

COBISS